

Att kartlägga sociala värden i stadens utemiljö – Sociotopkartering som metod i Stockholm och Göteborg

To map social values in the outdoor environment of the city
– Sociotope mapping as a method in Stockholm and Göteborg

Emelie Ask

Att kartlägga sociala värden i stadens utemiljö

To map social values in the outdoor environment of the city

Á

Emelie Ask

HanXYUY. Ôæ[|ä ^Äö Qffíí cē cā } ^) Á4! Šsā ā•\ aē •æ\ ā\ c̄ !É |æ |ä ^!ā * Á &@4!çæç ā * ÉÜŠWÁÇ æ]

.

ExamJbUrf. Ôèik PerssonÉQ • cē cā } ^) Á4! Šsā ā•\ aē •æ\ ā\ c̄ !É |æ |ä ^!ā * Á &@4!çæç ā * ÉÜŠWÁÇ æ]

.

.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i landskapsplanering

Kurskod: EX0650

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2013

Omslagsbild: Bild av sociotoper (Illustration: Emelie Ask, 2013-05-16)

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: sociotop, sociotopkarta, Göteborg, Stockholm, förtätning, sociala värden, planeringsverktyg

Á

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp

Landskapsarkitektprogrammet 2013-05-16

Sammanfattning

Sociotopkartering har använts som metod sedan början av 2000-talet i Sveriges två största städer, Stockholm och Göteborg. Sociotopkartan i Göteborg ska bli komplett under sommaren 2013 och täcka hela staden. Jag är delaktig i slutförandet genom en sommartjänst på park- och naturförvaltningen i Göteborg. Syftet är att uppsatsen ska bidra med kunskap om sociotopkartan och vara en referens i vidare undersökning av metoden.

I uppsatsen har jag valt att fördjupa min kunskap om uppkomsten av sociotopkartan genom att göra en litteraturstudie. Denna litteraturstudie har stadens utemiljö som utgångspunkt, med hänsyn till stadsplanerarens roll, stadsbyggnadsideal och kartan som redskap. Stadsplanerarens roll har förändrats och beskrivs idag i form av en facilitator som samlar andras åsikter för att göra välgrundade planeringsbeslut. I uppsatsen diskuteras även funktionalismens intåg i städerna samt den kritik som uppstod mot funktionalistisk och modernistisk utformning av offentliga rum. De stadsbyggnadsideal som råder idag förordar den kompakta staden där konflikter oundvikligen uppstår. Kartans roll beskrivs i uppsatsen som ett redskap för att visualisera information. Sociotopkartan uppstod som ett sätt att skapa förståelse för värden som annars är svåra att beskriva och argumentera för.

En jämförande studie av Stockholms och Göteborgs arbete med sociotopkartan har genomförts och visar på vissa skillnader och likheter. Skillnaderna tar uttryck i olika utföranden, vem som ansvarar för kartorna och hur sociotopkartorna är utformade. Likheter består i hur kartorna används i de båda städerna. Exempelvis är kartan ett kunskapsunderlag i både Stockholm och Göteborg. Utifrån sociotopkartan görs analyser av sociala värden, analyser som senare ligger till grund för plandokument inom grönplanering.

Den avslutande delen diskuterar och svarar på de inledande frågor som ställts om sociotopkartan. Nackdelar och fördelar med sociotopkartan sammanfattas och så konstateras att en sociotopkarta får olika resultat beroende på vem som gör den och frågan ställs om det behöver vara negativt. I denna del utvärderas också uppsatsens metod och förslag ges till vidare studier.

Nyckelord: sociotop, sociotopkarta, Göteborg, Stockholm, förtätning, sociala värden, planeringsverktyg

Abstract

Sociotope mapping has been used as a method in the two largest cities of Sweden since the beginning of 2000, Stockholm and Göteborg. The sociotope map in Göteborg is about to be completed during the summer of 2013 and will cover the entire city. I have a part in the finalisation due to a summer internship at the park and nature office in Göteborg. The purpose of this paper is to collect knowledge about the sociotope map and for the paper to be a reference in further investigations of the method.

In this paper I have chosen to deepen my knowledge about the emergence of the sociotope map by doing a literature study. This study has been conducted with the outdoor environment of the city as a starting point, regarding the role of the city planner, city planning ideals and the map as a tool. The role of the city planner has changed and can today be described as a facilitator of other people's views in order to make good planning decisions. In this paper, the spreading of the functionalist ideas in city planning is discussed, as well as the criticism that later arose, rejecting functionalist and modernist design of public spaces. The city planning ideals of today promote the compact city, where conflicts are bound to occur. The role of the map is described in this paper as a tool for visualising information. The sociotope map arose as a way to create an understanding of values that otherwise are hard to describe and reason about in city planning.

A comparing study has been performed of Stockholm and Göteborgs undertaking with the sociotope map, and it shows that it differs in some parts and is similar in others. The difference can be noticed in the execution, who's in charge of the maps and how the maps are designed. There are also similarities, for example in how the maps are used for city planning in both cities. They are also used as a knowledge collection in both Stockholm and Göteborg. The sociotope map acts as a base of analysis of social values, these analyses are then used as a basis for green planning documents.

The conclusion discusses what has been examined and answers the opening questions about the sociotope map. Disadvantages and advantages with regards to the sociotope map is summarised and then it is concluded that a sociotope map gets different results based on who's making the map, and I question if that necessarily is a bad thing. Finally the method used in this paper is evaluated and suggestions are given considering further studies.

Keywords: sociotope, sociotope map, Göteborg, Stockholm, densification, social values, planning tools

Förord

Denna uppsats handlar om sociotopkartans uppkomst och dess metod i två städer. Uppsatsen är min kandidatuppsats i landskapsplanering vid landskapsarkitekturprogrammet i Alnarp. Det är en ynnest att få spendera tid med att läsa och reflektera över saker som intresserar en. Jag vill tacka Johanna Petersson på Göteborgs stad som ställde upp på en intervju, Katarina Borg från Stockholms stad som svarade snabbt på mail och även Caroline Dahl som varit min handledare under skrivandet. Penny och Willma får också vara med på ett hörn, då de har räddat mig från att växa fast på min stol under den här sista hektiskt skrivarveckan.



Emelie Ask
Kungsbacka, 2013-05-16

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
Abstract.....	4
Förord.....	5
Inledning.....	7
Bakgrund.....	7
Mål & syfte.....	7
Material & metod.....	8
Avgränsningar.....	9
Stadsplaneraren, idealen och kartan.....	11
Hur har stadsplanerarens roll förändrats?.....	11
Stadsbyggnadsideal	12
Motstånd mot funktionsseparering.....	13
Det täta och blandade i en global värld, diskussioner under 2000-talet.....	14
Konflikt vid förtätning.....	16
Sociotopkartan, en del av grönkartan.....	17
Varför görs en karta?.....	18
Kritik mot sociotopkartan	19
Sammanfattande slutsatser.....	20
Sociotop och sociotopkarta som begrepp och redskap inom stadsplanering i två städer.....	21
Sociotopkartering i Stockholms stad.....	21
Sociotopkartering i Göteborgs stad.....	30
Jämförande sammanfattning.....	39
Avslutande diskussion och reflektion.....	43
Slutsatser.....	43
Metoddiskussion.....	45
Källkritik.....	46
Vidare studier.....	46
Avslutande reflektion.....	46
Referenser.....	48
Muntliga källor.....	48
Tryckta källor.....	48
Elektroniska källor.....	49
Bilagor.....	52

Inledning

Bakgrund

Det finns flera begrepp som används flitigt inom stadsplanering och inte minst under landskapsarkitektutbildningen. Några av dessa är *förtätning*, *blandstad* och *hållbar utveckling*. Under utbildningen har vi haft ett stort fokus på människan och förväntas analysera platser utifrån sociala, men även ekologiska aspekter. Motsättningar mellan flera intressen inom stadsplanering verkar vara en regel snarare än ett undantag och man kan hävda att det är stadsplanerarens roll att hantera dessa motsättningar och göra val. Ideal pendlar, stadsplanerarens roll förändras och det svartvita är grått.

I Sveriges två största städer används idag inom stadsplanering ett underlag till analyser som kallas sociotopkarta. Sociotopkartan är framtagen av landskapsarkitekter. Min personliga ingång i uppsatsen är kontakten med park- och naturförvaltningen i Göteborg genom ett sommarjobb som parkarbetare 2012. Under vårvintern 2013 blev jag tillfrågad av stadsutvecklingsenheten (inom park- och naturförvaltningen) om att göra en sociotopkartering av de två stadsdelar i Göteborg som ännu inte har karterats. Eftersom min kunskap om ämnet sociotopkartering då var relativt liten ville jag med denna uppsats som hjälp undersöka begreppet och på så sätt förbereda mig inför karteringen. Med uppsatsen vill jag diskutera och undersöka skillnader mellan metoden från Stockholms sociotophandbok och den metod som används i Göteborg, i uppsatsen undersöks och diskuteras även hur sociotopkartorna används i det faktiska planarbetet och hur metoden uppstod.

Mål & syfte

Målet med kandidatuppsatsen är en beskrivande och analyserande text om Göteborgs arbete med sociotopkartering och dess ursprung ur Stockholms sociotophandbok samt i förlängningen det rådande stadsbyggnadsidealet. Syftet är att den ska utgöra ett underlag för vidare arbete, samt ge förståelse för metodens ursprung inom stadsplanering. Genom att belysa de för och nackdelar som finns med sociotopkartering, samt belysa hur

metoden ser ut och används i praktiken kan uppsatsen bidra med kunskap i det fortsatta utvecklingsarbetet med sociotopkartering (och inte minst som hjälp vid sociotopkartering i Göteborg).

Frågeställningar som berörs:

- *Hur tillämpas metoden sociotopkartering som redskap inom stadsplanering i Göteborg, i jämförelse med ursprungsmetoden från Stockholm?*
- *Vad betyder sociotopkartering och varför uppstod metoden?*
- *Vilka fördelar och nackdelar anses metoden sociotopkartering ha?*
- *Får en sociotopkartering olika resultat beroende på vem som gör den?*
- *Hur används sociotopkartorna i det faktiska planarbetet?*

Material & metod

Litteraturstudie

Jag har valt att inleda mitt arbete med en litteraturstudie där ämnena sociotopkarta, stadsbyggnadsideal i det offentliga rummet, planerarens roll och kartan som redskap undersöks i en historisk och nutida kontext för att skapa förståelse kring varför sociotopkartan började användas som metod och vad sociotopkartan har för plats i dagens stadsbyggnadsdebatt. Den kontextuella delen av uppsatsen med en historisk genomgång av stadsbyggnadsideal är den del som främst kommer vara knuten till vetenskaplig litteratur, utgångspunkten där har varit behovet av social kvalitet i de offentliga ytorna i en allt tätare stad. Litteraturen har tagits från olika källor, dels har sökningen gjorts via söktjänsten Primo som hanterar flera databaser, dels litteratur från tre års studier till landskapsarkitekt och dels rekommenderad litteratur av handledare samt medstudenter.

Intervju och platsbesök

Metoden sociotopkartering är relativt ung, därför finns få studier gjorda och metoden beskrivs främst i kommunala dokument (med mer eller mindre vetenskaplig förankring). En stor del av mitt källmaterial till hur sociotopkartan används och ser ut i Göteborg består av en kvalitativ intervju med öppna frågor. Johanna Petersson som är ansvarig för

Göteborgs arbete med sociotopkartering har ställt upp på denna intervju. Intervjun utfördes med hjälp av förberedda frågor som finns att läsa i kapitlet *Bilagor*, intervjun fördes som ett samtal där fler diskussionsämnen tilläts komma upp under samtalets gång. Jag har även varit på en veckas platsbesök och introducerats i sociotopkartering (ute i fält i Göteborg) med Johanna Petersson och annan personal från park- och naturförvaltningen. Dokumentering av besöket har skett med hjälp av fotografering och minnesanteckningar.

Jämförande studie

För att undersöka likheter och skillnader i arbetet med sociotopkartering på olika orter så består uppsatsen av jämförande exempel mellan originalmetodens (Stockholms stad, sociotophandboken) struktur och den struktur som används i Göteborg. Inledningsvis, med tanke på den stora mängden skrivet material om Stockholms sociotopmetod, hade jag inte planerat att kontakta personer på Stockholms stad. Sent i arbetet insåg jag ett behov av en uppdaterad information och en ytterligare mailkontakt upprättades med Katarina Borg som arbetar på stadsbyggnadskontoret i Stockholm. I Göteborg är det ont om skrivet material och därför kommer huvuddelen av informationen om sociotoparbetet i Göteborg från intervjun och besöket på park- och naturförvaltningen. Källmaterialet till den jämförande studien består alltså av en kombination av mail, handböcker och rapporter där metoden sociotopkartering antingen tillämpats eller diskuterats samt den tidigare nämnda intervjun och platsbesöket i Göteborg.

Avgränsningar

Uppsatsen är skriven med utgångspunkt i ideal och idéer som påverkat främst svenska och europeiska förhållanden.

Sociotopkartan uppstod i Stockholm. Den har sedan spridits till Göteborg samt några andra mindre orter i Sverige och även utomlands. Jag har i min uppsats valt att avgränsa jämförelsen av metoden till just Stockholm och Göteborg. Det beror på min kontakt med park- och naturförvaltningen Göteborg och att jag fann det intressant att se hur metoden förändrats genom att undersöka ursprungsmetoden som uppstod i Stockholm. Fokus i uppsatsen ligger på en beskrivning av metoden, uppkomsten och användningen idag. En undersökning av hur väl metoden beskriver sociala värden kommer inte att genomföras. Jag kommer inte heller att undersöka

vilka effekter det har att använda metoden respektive att inte använda metoden inom stadsplanering.

Jämförelsen av kartstruktur görs av de kartor som är tillgängliga för allmänheten i pdf-form på respektive stads hemsida, dvs inte Stockholms uppdaterade kartor från 2009 som endast är tillgängliga för de som arbetar på stadsbyggnadskontoret i Stockholm.

Stadsplaneraren, idealen och kartan

Varför gör 2000-talets stadsplanerare kartor över sociala värden i stadens utemiljö? För att försöka förstå uppkomsten av sociotopkartan kommer uppsatsen att sammanfatta en del av det senaste århundradets stadsbyggnadsdiskurs och sedan landa i några av de diskussioner som är aktuella idag. Stadsplanerarens roll, stadens utformning med hänsyn till den yttre miljön och betydelsen av kartan som en visuell representation av verkligheten undersöks.

Hur har stadsplanerarens roll förändrats?

Stadsplanerarens roll med hänsyn till staden och dess invånare har förändrats genom åren. Nigel Taylor menar, i sin bok *Urban Planning Theory since 1945*, att det framför allt skett två stora paradigmskiften inom stadsplanering under 1900-talets senare hälft. Det första skiftet skedde under 1960-talet; arkitekturtraditionen frångicks, den tidigare synen på arkitektur som konstform med arkitekter tränade via praktisk erfarenhet lämnades till förmån för ett mer vetenskapligt och rationellt systemtänkande. Arkitekten fick spela rollen som en teknisk expert och staden sågs som ett system. Det andra skiftet, menar han, skedde under 1970- och 1980-talet då planeraren övergick till att vara spindeln i nätet eller facilitatorn som samlar andras åsikter, kunskaper och erfarenheter för att kunna göra välgrundade planeringsbeslut. Det är också i det skiftet som Taylor anser sig kunna se hur städer börjar bedömas med andra värden än de rent estetiska och fysiska. Istället för att se en slutgiltig planeringslösning och ett stadium där stadsplaneringen är färdig, betonas processen. Planerare börjar undersöka värden i form av socialt liv och ekonomiska aktiviteter och synen på staden blir då mer flexibel - en levande organism i ständig förändring (1998, sid 158-160).

Planeraren i den undersökande, dynamiska roll, som Nigel Taylor beskriver som rådande för vår tid, kan återfinnas i *Public spaces of European cities* skriven av Ali Madanipour 2005. I texten nämner Madanipour hur viktigt det är att ha en dynamisk inställning till offentliga utrymmen vid en planeringsprocess. Om en planerare utan större eftertanke bara ändrar linjer på ett papper med målet att förbättra en funktion, kan det få till följd att en av många människor älskad plats

försvinner. Därför anser han, måste en planerare analysera; inte bara siffror och övergripande information utan även känslor, berättelser och minnen från de människor som använder platsen (Madanipour, 2005, sid. 9).

Stadsbyggnadsideal

Enligt Elisabet Lundgren Alms doktorsavhandling *Stadslandskapets obrukade resurs* orsakade industrialismens ankomst till staden runt början av 1800-talet en ökad social oro och ohälsosamma livsmiljöer. Utvecklingen i städerna gjorde att sociala olikheter tydliggjordes och de politiska ideologierna liberalism, socialism och konservatism formulerades. Problemen i staden var många och grava, och som ett medel för att ge en bättre livsmiljö till människor användes grönska (Lundgren Alm, 2001, sid. 14). Inte minst går det att se då den offentliga stadsparken under slutet av 1800-talet blev ett viktigt tecken på stadsmässighet (Pehrsson, 1990, sid. 33).

Under 1930-talet menar Moa Tunström i sin text *Staden som scen, bostad och paradox*, (en del av antologin *Bor vi i samma stad?*) att synen på staden förändrades drastiskt som en reaktion mot ett tidigare synsätt där stadsrummet kunde beskrivas som en scen, med en putsad framsida och trångbodd, smutsig baksida. Exempel på detta är gathus och gårdshus med olika social status. Förändring från denna kulissbild kan skönjas genom en ny sorts argumentation och nya idéer om stadsbyggande och planering. Stadsplaneraren börjar fokusera på boendet i staden: staden som en bra boendemiljö med bakgrundsmål som välfärd, främjande av befolkningsökning, bra grannsamja, gemenskap och boende som grund till trivsel. Skillnaden mellan det som tidigare existerade på baksidan (det privata) och det som fanns på framsidan (det offentliga) av stadens kuliss skulle utjämnas (Tunström, 2005, sid. 57-61).

Enligt Tunström baserades nu den fysiska planeringen istället i bostads- och socialpolitik med inriktning på välfärd. Planeraren skulle främja en god familjesituation, två arbetande föräldrar till trots (med hjälp av tvättstuga, lekpark och daghem). Fokus låg på bostäder, men planerarna byggde med en ambition att forma en ny typ av stad. Staden skulle signalera öppenhet, alla var välkomna in på öppna gårdar och man sparade så mycket mark runt husen som möjligt. Promenadstråk skapades av dungar och tallbackar. Med funktionsseparering ville man koncentrera viktiga offentliga funktioner till ett servicecentrum omgärdat av

bostadsområden (Tunström, 2005, sid. 62). Förespråkare för denna funktionalism ansåg även att en separation av arbetsplats och bostadsplats skulle ske för en mer jämlik fördelning av hälsosamma levnadsvillkor. Bostäder ansågs behöva ljus, vind, sol och öppna ytor för att dess invånare skulle må bra. Hus vändes mot solen istället för, som tidigare gjorts, mot gatan (Gehl, 2010, sid. 43).

Motstånd mot funktionsseparering

Jan Gehl skriver att funktionalismen som uppstod i början av 1900-talet var en distinkt materialistisk och fysisk planeringsideologi. Vid funktionalistisk planering anser han att de gågator och torg som historiskt varit mötesplats och viktiga punkter ersattes av vägar, stråk och stora gräsmattor. Han nämner också termen ökenplanering som en beskrivning av funktionalismen (2010, sid. 45-46) En av tendenserna han redogör för är en överdimensionering av ytor i moderna städer till skillnad från traditionella städer som exempelvis Venedig (2010, sid 91).

Gehls bok kom ut första gången på 1970-talet som en reaktion mot de då rådande normerna (2010, sid. 7). Boken är idag välkänd inom arkitektur. Gehl skriver att en planerare med hjälp av fysisk planering kan skapa förutsättningar till social kontakt mellan människor, men också i sämsta fall motverka den sociala kontakten (2010, sid. 72). Han poängterar hur viktigt det är att planera för sociala aspekter i livet mellan husen och i det offentliga rummet (Gehl, 2010, sid. 22-23). Ur boken som heter *Livet mellem husene / Life between buildings* framgår att Jan Gehl vill stå för en annan typ av planeringsideologi än den ideologi som motverkar mänsklig kontakt (en egenskap som han tillskriver, bland annat, utemiljöer som skapades med grund i funktionalismen) (Gehl, 2010).

1970-talet nämns också som en brytningstid i Moa Tunströms text. Hon beskriver hur boendet i staden fram till 1970-talet var det viktigaste även om ideologierna om boendet såg olika ut. Bland annat nämner hon hur Jane Jacobs steg fram som en kritiker till den modernistiska planering som då rådde i USA och som Jacobs ansåg förstörde det stadsmässiga, sociala livet. Tunström menar att Jacobs kritik indirekt kan ses som ett upphöjande av det traditionella stadslivet och den traditionella staden, fortfarande med boendet i fokus. Tunström påpekar också att det finns många gemensamma ideologiska kopplingar mellan Jacobs texter och de modernistiska idéerna om grannskapet, tryggheten och betydelsen av den lokala närmiljön (Tunström, 2005, sid. 62-63).

Ett exempel på Jane Jacobs kritik mot modernismen gäller offentliga ytor och parker. I sin bok *The Death and Life of Great American cities* hävdar hon att det kan ha direkt negativa effekter att planlägga gröna ytor bara för att fylla en kvot, liksom Gehl (2010, sid. 75), menar hon att människor inte använder offentliga ytor bara för att de finns där. Hon anser att det är slöseri med utrymme. För att en park och en offentlig plats ska vara en plats där många människor vistas, skriver Jacobs, så är den beroende av blandade användningsområden (arbete, bostad, handel mm). Det är också viktigt att människor som bor och verkar i området har olika tidsscheman för att det ska vara liv på platsen under hela dagen (Jacobs, 1961/2004, sid. 113-124). Även Gehl nämner vikten av blandade funktioner: endast genom att undvika monofunktionella ytor menar han att en integrering av olika typer av människor och aktiviteter kan ske (Gehl, 2010, sid. 107). Han tar även upp korta avstånd och låga hastigheter som förutsättningar för meningsfull social kontakt och menar att man ska sträva efter fotgängarens stad (Gehl, 2010, sid. 71-72).

I blandstaden, en publikation av Länsstyrelsen i Skåne summeras boken *Åtta postulat om planering* av Inger Bergström och Karl-Olav Arnstberg. Modernismen får där, liksom funktionalismen enligt Gehl (2010, sid. 43), stå för funktionsseparering. Separeringen ses som ett undvikande av konflikter. I texten hävdas att ett undvikande av konflikter inte är en lösning på konflikterna i sig. Ett av postulaten som omnämns är just att acceptera konflikter. Komplexa stadsmiljöer med blandade funktioner och en friktion av motsättningar anses enligt texten mer intressanta och stimulerande än de som är likformiga och konfliktfria (Länsstyrelsen i Skåne län, 2009, sid. 38).

Det täta och blandade i en global värld, diskussioner under 2000-talet

Under slutet av 1900-talet formulerades ett ideal med hänsyn till stadens utformning. Hege Hofstad beskriver detta ideal i artikeln *Compact city development: High ideals and emerging practices*: För att skapa en socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar boendemiljö menade debattörerna att svaret låg i en kompakt stad. Den kompakta stadens lösningar bestod i en blandad användning av byggnader, integrering av olika funktioner och ett välfungerande transportnät inom staden (Jenks & Dempsey i Hofstad, 2012, sid. 3). Ali Madanipour, universitetsprofessor i Urban Design (Newcastle upon Tyne) nämner hur den kompakta staden

med hög densitet i debatten sägs slösa mindre på naturresurser och därför anses vara mer hållbar. Enligt honom har idén om den kompakta staden sitt ursprung i traditionella europeiska städer. En av faktorerna som lockar i den kompakta staden är att de traditionella städerna anses ha offentliga ytor av en god kvalitet. Madanipour menar att den största utmaningen med resonemanget kring den kompakta staden ligger i att fokus verkligen hamnar på hållbara utvecklingsmönster i staden. Han menar att risken är stor att den kompakta staden används som ursäkt för att rättfärdiga exploatering av offentliga ytor för ekonomisk vinning (2005, sid. 15).

Stadens offentliga rum har blivit allt viktigare inom stadsplanering enligt Madanipour. Från att tidigare ha varit överblivna utrymmen efter byggnation så har dessa öppna ytor (mellanrum mellan hus) fått en allt mer betydelsefull roll vid planering av städer (Madanipour, 2005, sid. 7). En av anledningarna till detta, menar han, är att städerna idag agerar som företag i tävling mot varandra för att kunna locka investerare, företag och turister i en global ekonomisk situation. Då blir de offentliga rummen en viktig produkt för marknadsföring och attraktivitet (Madanipour, 2005, sid. 15).

Tunström skriver att täthet är en av de populära faktorer för det urbana som idag framförs i den svenska stadsutvecklingsdiskussionen och att idealet finns i den täta innerstaden. Denna, som hon beskriver det, stenstad var hotad under 1960-talet, men idag anser hon att den fått för mycket fokus. Hon menar att staden blivit en paradox och liksom Madanipour (2005, sid. 15) skriver Tunström om hur det i en globaliserad tid blivit viktigt att marknadsföra stadens kvaliteter. Samtidigt längtan efter den täta, traditionella stadsbilden ser hon som ett uttryck för idémässiga anknytningar till 1800-1900-talet då status och spekulation styrde byggandet. Fokus på ett värdefullt boende för alla i staden har förflyttats till ett fokus på stadens roll i den ekonomiska utvecklingen, där hon anser att vår tids stad är till salu. Detta påstår hon kan ses genom avregleringar, en marknadsanpassning och byggande som ibland är spekulativt för att åstadkomma attraktivitet (Tunström, 2005, sid. 64-68).

Boverket skriver om städernas täthet i rapporten *Hållbara städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*. Täthet beskrivs som en förutsättning för en hållbar stad och funktionsintegreringen kan kännas igen i både Gehls (2010, sid. 107) och Jacobs resonemang (Jacobs, 1961/2004, sid. 113-124). Boverket skriver:

”Städers och tätorters fysiska strukturer ska utformas så att förutsättningar skapas för god hushållning och livskvalitet. Utgångspunkten är visionen om den täta och funktionsintegrerade staden, där redan bebyggda områden och oanvänd mark återanvänds och kompletteras och där expansionen sker inne i staden samtidigt som grön- och vattenområden i och nära tätorterna värnas.” (Boverket, 2004, sid. 59)

Länsstyrelsen i Skåne län (2009) har i publikationen *I blandstaden* beskrivit varför det i en stad är bra att bygga blandat och tätt. Inledningsvis tar de upp några punkter under rubriken *Manifest för blandstad*, en av dessa punkter beskriver hur konflikter i en blandstad inte går att undvika (sid. 3). Publikationen innehåller flera intervjuer och textmaterial från olika typer av källor som talar om stadsutveckling. Där beskrivs också det glesa byggandet (villamattor, företagsparker, campusområden, rekreationsområden, köpcentrum) som idag enligt Länsstyrelsen fortfarande är vanligare än det täta, även om det talas mycket om blandstad och förtätning i planeringssammanhang (sid. 11). I skriften nämns också hur Regeringen i sin budgetproposition 2007 menar att en tät stad är en hållbar stad (sid 47).

Stockholms nuvarande översiktsplan antogs 2010 och heter *Promenadstaden – översiktsplan för Stockholm*, i den nämns förtätning och en ökad täthet som en strategi för en mer levande stadsmiljö. Där beskrivs hur tidigare stadsplanering orsakat renodlade verksamhetsområden och separerade funktioner. Idag har Stockholm istället som mål att bygga en blandad stad i den befintliga bebyggelsen (Stockholms stad, 2010, sid. 32-33). I Göteborgs översiktsplan som antogs 2009 talas det om den attraktiva staden med en blandning av funktioner och stor komplexitet. Blandstaden nämns som något att eftersträva vid omvandling av befintliga områden (2009, sid. 5). En strategi som nämns är att bygga inifrån och ut. Förtätning både ur markhushållningssynpunkt, näringslivets efterfrågan på attraktiva lägen och en ökad möjlighet för gång- och cykeltrafik. Genom att bygga tätt hoppas Göteborgs stad kunna skapa en stimulerande miljö som lockar nya kunskaps- och tjänsteföretag (Göteborgs stad, 2009, sid. 7).

Konflikt vid förtätning

Scott Campbell skriver i artikeln *Green Cities, Growing cities, Just Cities?* att det inom hållbar stadsplanering som vuxit fram under 1990-talet finns

tre målbilder. Dessa målbilder hamnar oundvikligen i konflikt med varandra och stadsplaneraren hamnar i en omöjlig situation. De tre målbilderna är: den sociala, den ekonomiska och den ekologiska hållbarheten (Campbell, 1996, sid. 297).

"In an ideal world, planners would strive to achieve a balance of all three goals". (Campbell, 1996, sid. 297)

I sin slutsats menar han att planerare gör bäst i att ta reda på var deras egna målbilder för samhället ligger, och vilket ämnesområde de har mest kunskap om, då termen *hållbar utveckling* kommer urvattnas om man som planerare påstår sig arbeta mot alla tre målbilder. Planerare bör enligt Campbell också välja om de ska hålla sig utanför konflikten som uppstår mellan de tre målbilderna och agera medlare, eller om de ska hoppa in i konflikten och förorda sina egna visioner om hållbar utveckling. Han anser att båda typer av planerare behövs (Campbell, 1996, sid. 309).

Stockholm stad har enligt Alexander Ståhle sedan 1970-talet arbetat med att förtäta bebyggelsen inom den befintliga stadsgränsen (2006, sid. 60). Förtätningen i Stockholm går också att läsa om i Lundgren Alms text där hon skriver att stora arealer parkmark försvann i Stockholm på grund av exploatering (för att bebyggas med bland annat bostäder och för att användas till vägdragningar) under 1970-80-talet (2001, sid. 48). Hon menar att förtätning som princip för att skapa en hållbar stad i allra högsta grad påverkar grönstrukturen i staden (2001, sid. 17).

Sociotopkartan, en del av grönkartan

Kommunfullmäktige i Stockholm beslutade 1996, på grund av ständiga konflikter mellan de som ville bygga och de som ville bevara, att bebyggelse i första hand skulle ske på redan exploaterad mark och inte i parker eller värdefulla grönområden (Ståhle, 2006, sid. 60). Planprocessen hade blivit dyr och utdragen för kommunen då en polarisering hade skett där upprörda stadsbor och intresseorganisationer stod på ena sidan och byggherrar och planarkitekter på andra sidan. Processen ansågs för låst och ett behov av en bättre brukardialog utropades som ett sätt att få igång maskineriet igen (Stockholm stad, 2003 a, sid. 3) För att ta reda på vilka av ytorna som är värdefulla för stockholmarna (och då borde bevaras eller inte) påbörjades enligt Ståhle ett arbete som kallades Stockholms grönkarta (Ståhle, 2006, sid. 60).

Stockholms grönkarta innefattar inte bara naturområden och parker utan även lekplatser, utomhusarenor, kajer, torg och så vidare (kartan heter just grönkarta på grund av att i princip alla fria ytor inom Stockholms stadsplanering anses vara gröna). Kartan skulle enligt kommunfullmäktige visa ytornas ”*ekologiska, sociala och kulturella värden*” (Ståhle, 2006, sid. 60). Kartan är indelad i tre kartor: kretsloppskartan respektive biotopkartan som fokuserar på de tekniska och ekologiska aspekterna och sociotopkartan som ska ta hänsyn till de sociala och kulturella aspekterna (Stockholm stad, 2002, sid. 4).

Landskapsarkitekterna Alexander Ståhle och Anders Sandberg myntade begreppet *sociotop* under åren 2000-2002, så som det används inom stadsplanering idag. De såg begreppet som ett komplement till biologernas koncept om biotoper (Ståhle, 2006, sid. 60). För att definiera hur biotop och sociotop är sammanbundna med varandra samt för att förtydliga vad som hör till respektive begrepp kan följande exempel ges:

”*Gräsmarker klipps kort och utjämnas (biotopiskt) för att möjliggöra bollspel, solbad och picknickande (sociotopiskt)*”. (Stockholm stad, 2002, sid. 10)

Metoden som används för att göra sociotopkartor har tagits fram och beskrivits i en skrift från Stockholms stadsbyggnadskontor som kallas sociotophandboken. Sociotopkartor och sociotopkartering som fenomen härstammar således från Stockholms stadsplanering.

Enligt Alexander Ståhle har arbetet med sociala värden inom stadsplanering blivit allt viktigare. Planerare har enligt honom länge sökt verktyg för att få en bättre kontakt med verkligheten hos de människor som bor och verkar i staden. Han framhåller att det kanske är just därför sociotopbegreppet och sociotopkarteringen erkänts och använts som metod i städer som Stockholm, Uppsala och Göteborg (Ståhle, 2006, sid. 59).

Varför görs en karta?

En karta kan definieras på följande sätt ”*en visuell representation av en reell eller virtuell verklighet*” (ICA enligt Arnberg & Rystedt, 2008, sid. 258). Wolter Arnberg och Bengt Rystedt menar i boken *Geografisk informationsbehandling* att en karta är en förenklad modell, eller återgivning av verkligheten som kartografen (den som gör kartan) vill

förmedla till den som ska läsa kartan. Författarna skriver att en karta oftast används för att kunna representera specifik information på ett sätt som är enkelt att överskåda. För att en person ska kunna läsa av en karta behöver denna person ha en viss kunskap om det tema som avbildas liksom en kunskap om de symboler som finns representerade på kartan (Arnberg & Rystedt, 2008, sid. 258).

Akiko Sasaki berättar i sitt examensarbete inom urbana studier om *kartans makt*, ett uttryck som definierades av John Brian Harley 1989. Det finns, som Sasaki beskriver det, enligt Harley en allmän föreställning om att det som går att läsa på en karta speglar verkligheten. Föreställningen är att kartor oftast görs med en objektiv och vetenskaplig utgångspunkt. Emellertid måste en karta alltid läsas med förståelsen att den representerar en dominant synpunkt eftersom kartor alltid kan relateras till en specifik tidsperiod och kultur. Kartor skapas och färgas därför av omständigheter som grundar sig i etnicitet, politik, religion eller social klass (Harley i Sasaki, 2009, sid. 17).

Sasaki drar också senare i texten slutsatsen att en karta gör stor skillnad för förståelse, visualisering och uppfattning:

"A map is only a paper, and yet being with or without a map makes a big difference; people can imagine the situation in the area more easily and consider that situation (either now or how it is going to be) to be more plausible and tangible for them". (Sasaki, 2009, sid. 19)

Kritik mot sociotopkartan

Enligt Sara Westin, som är kulturgeograf vid Uppsala universitet, i doktorsavhandlingen *Planerat, alltför planerat* framställs sociotopkartan som ett exempel på hur stadsplaneringen idag har mjukats upp i kanterna i jämförelse med tidigare decennier. Hon menar att det är en felaktig slutsats då hon anser att sociotopkartan representerar ett rent förtingligande, där stadslivet bryts upp och sönderdelas i små bitar. Enligt Westin är producerandet av kartan ett förfarande som är oförändrat från tidigare decenniers tekniska synsätt, sociotopkartan blir en övergång från process till form. En anledning till detta tror hon är att planerare måste producera synbara resultat, då det enda som betyder något är det som kan räknas, och för att något ska kunna räknas måste det gå att ta på, direkt eller indirekt (Westin, 2010, sid. 161).

Sammanfattande slutsatser

Stadsplanerare söker idag stöd och förankring för sina idéer om stadsutveckling genom att undersöka den upplevda verkligheten hos människor i staden. Verkligheten är komplex och en stadsplanerare hamnar ofta i situationer där flera olika värden står i konflikt med varandra. Ideal för stadsutformning har skiftat och utformningen av det offentliga ytorna i staden har förändrats med samhället. Den hållbara stadsbilden beskrivs idag i planeringsdokument som kompakt och funktionsintegrerad med ett accepterande av konflikter för ökad attraktivitet. Sociotopbegreppet uppstod som ett redskap för att förtydliga hur människor upplever och använder utemiljön i staden då konflikter mellan olika intressen krävde en fördjupad kunskap. Genom att göra en karta över sociotoper ville stadsplanerare i Stockholm skapa ett planeringsunderlag för diskussion och förtydligande av sociala värden. En kritik mot sociotopkartan är att den bryter upp förståelsen av stadslivet i små bitar och låter den gå från en komplex process tillbaka till ett förtingligande, precis som stadsplanering under tidigare decennier gjort.

Sociotop och sociotopkarta som begrepp och redskap inom stadsplanering i två städer

Här undersöks hur sociotopkartan framställs i Stockholm och Göteborg genom en beskrivning av respektive metod. Övrigt som beskrivs är målsättning med kartan, vem som ska använda sociotopkartan, vad en sociotopkarta innehåller och hur den ser ut i respektive stad. Begrepp som används frekvent vid beskrivning av sociotopkartorna och metoden har också definierats för att skapa förståelse för den egentliga betydelsen (då betydelsen ibland skiljer sig trots att samma ord använts). Slutligen sammanställs jämförelsen i en text som tar upp likheter och skillnader mellan städerna.

Sociotopkartering i Stockholms stad

Begrepp

Friyta, sociotop, värdebegrepp (sociotopvärde), sociotop-biotop

Friyta: Benämns som *”obebyggt mark- och vattenområde, som inte används för transport eller terminaländamål.”* (Stockholm stad, 2002, sid. 9)

Sociotop: Benämns som *”av människorna, här 'Stockholmarna', upplevd och värderad livsplats”*. (Stockholm stad, 2002, sid. 4)

Värdebegrepp (sociotopvärde): Ett begreppsvärde som har en vardaglighet och beskriver utemiljöns användning (även parker och natur) med Stockholmarnas livskvaliteter som utgångspunkt. Stockholms sociotopkarta har 31 värdebegrepp (Stockholm stad, 2003 a, sid. 8).

Sociotop-biotop: Förklaras *”biotopen är platsens liv och form (t ex sandstrand), sociotop den upplevda och värderade platsen (t ex badstrand)”*. (Stockholm stad, 2002, sid. 9) Sociotopen beskriver vad som anses värdefullt för människan i biotopen (Stockholm stad, 2002, sid. 9).

Övergripande målsättning och syfte

Arbetet med sociotopkarteringen i Stockholm inleddes som redan nämnts under början av 2000-talet som en del av Stockholms grönkarta. Huvudsyftet beskrivs som en dialogbaserad samhällsplanering. Förhoppningen är att kunskapen om hur människor i Stockholm använder friytor ska öka, samlas och spridas (Stockholm stad, 2002, sid. 9). Sociotopkartan ska vara ett sätt att knyta stadsbornas och planerarens verklighet närmare varandra och agera ett kunskapsstöd i planeringen som lämnar öppet för kreativitet och erfarenhetsutbyte (Stockholm stad, 2003 a, sid. 3). I sociotophandboken beskrivs också huvudsyftet vara en mer rättvis, effektiv och etisk planprocess som förebygger konflikter. En etisk planprocess förklaras betyda att stadsdelar med svaga intressentgrupper med svårigheter att göra sin röst hörd ska få samma chans till värdering av grönytan som stadsdelar med starka intressentgrupper. Genom en bättre översikt av utemiljön och de kvalitativa värden som finns där hoppas stadsbyggnadskontoret kunna åstadkomma just det (Stockholm stad, 2003 a, sid. 19) Kartorna beskrivs vara så utformade att de kan främja en god park- och naturmarksutveckling samtidigt som de möjliggör förtätning och tillväxt i staden (Stockholm stad, 2003 a, sid. 3).

Metodbeskrivning

De som utför arbetet med sociotopkartan är planerare och landskapsarkitekter (Borg, mailkontakt, 2013-05-07). Karteringen och observationer har skett under minst två årstider i alla friytor större än en halv hektar (Stockholms stad, 2003 a, sid. 4). Kartorna som togs fram i första omgången är 23 st och är gjorda i skala 1:10 000 (Stockholms stad [online], 2013-05-15). Stockholms stadsbyggnadskontor har övergripande ansvar för kartan (Stockholm stad, 2002, sid. 2). Efter karteringen av Stockholms sociotoper som skedde under början av 2000-talet har stadsbyggnadskontoret i Stockholm sammanställt en handbok där metoden beskrivs utförligt, handboken kallas sociotophandboken (Stockholms stad, 2003 a). Handboken beskriver metoden som användes för att göra kartorna och inte den uppdatering och förändring av kartan som gjorts efter 2009.

Sociotopkartering i Stockholm har enligt sociotophandboken gjorts genom följande steg:

1. *Avgränsning av ett kulturellt och geografiskt sammanhang*, det vill säga Stockholm i det här fallet. Sociotopkartan har getts värdebegrepp.

Begreppen har sammanställts specifikt för Stockholm (enligt sociotophandboken kommer dessa begrepp att skilja sig åt från plats till plats samt till vilken tid karteringen är gjord, då värden är knutna till kultur, geografi och tid) (Stockholm stad, 2003 a, sid. 9).

2. Friytorna i området har definierats:

- Del i större friområde > 50 ha
- Enskild friyta 0,5-50 ha
- Bebyggelseområde med friytor < 5 ha

De har sedan namngetts på en underlagskarta för värderingen som skett både genom *expertanalyser* och *brukarmedverkan* (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10).

3. *Expertvärderingen har skett* genom observationer, möten, förvaltningserfarenheter samt forskningsresultat. Fokus ligger på de större friyteområdena. De flesta värden har kunnat identifieras med expertkunskap, men särskilt de som har med kulturmiljö, landformationer och viktiga gångstråk att göra (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10). Parkhistoriker, ekologer, gångtrafikuträkningar vid gatu- och fastighetskontoret och space syntax-studier är några av de experter och analyser som använts vid expertvärdering (Stockholm stad, 2003 a, sid. 4).

4. *Brukarvärdering har gjorts* genom intervjuer, enkäter, fokusgrupper och samtal med exempelvis förskolepersonal. Stadsdelsförvaltning har använts för att hjälpa till med kontakter, fördelning av enkäter samt marknadsföring för att uppmärksamma allmänheten om undersökningen (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10). Undersökningarna (enkäter, intervjuer, fokusgrupper) har baserats på följande fyra frågor: *"Vilken är din favoritplats? Vilka kvaliteter har den? Vilka brister har den? Hur är tillgängligheten till platsen?"*. (Stockholm stad, 2003 a, sid. 4) Brukarmedverkan har inte gjorts i alla delar av Stockholm, vissa områden har enbart utvärderats av planerare och andra anställda inom kommunen och sedan getts generaliserade värden utifrån andra platsers brukarvärdering (Sasaki, 2009, sid. 73).

5. *Syntes och kartering* görs med bakgrund av den information som samlats in och man placerar ut de värden som präglar friytan. Kartorna avgränsas med en sociotopkarta per stadsdel (ibland två om det är större områden). De friytor som identifierats värderas med sociala och kulturella

värden samt lokala eller regionala värden (regionala ytor nyttjas frekvent av fler än de som bor i närområdet). Bebyggelseområden med < 5 ha delas in i fyra kategorier och definieras: *Mycket gles bebyggelse, gles bebyggelse, tät bebyggelse och mycket tät bebyggelse*. Viktiga gångstråk markeras, samt där viktiga gångstråk saknas. Barriärer sätts ut på kartan (exempelvis järnväg). En allmänt värdefull friyta som exempelvis kan vara gatumark avgränsas och markeras också (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10-11).

6. *Uppdatering och kontroll*. Sociotopkartorna i Stockholm dateras då informationen på kartan bara är värdefull om den är relativt aktuell. I sociotophandboken står det också att det därför är nödvändigt att man ser över informationen på kartan och förädlar den allteftersom staden utvecklas. Sociotophandboken beskriver också att sociotopkartan vid nya planeringsprojekt ska uppdateras med en bedömning av de nya värden som kan tillkomma, samt vad som försvinner. Enligt sociotophandboken är det därför viktigt med en samordnare på stadsbyggnadskontoret som har huvudansvaret för denna översyn (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10). En uppdatering av sociotopkartorna i Stockholm har gjorts en gång 2009 och medförde flera förändringar (Borg, Katarina, mailkontakt, 2013-05-07). Dessa förändringar beskrivs senare i texten.

Värdebegrepp som används

Värdebegreppen beskriver utemiljöns användning och har enligt sociotophandboken tagits fram med hjälp av brukarundersökningar. Begreppen har avgränsats och valts utifrån att de är lätta att förstå och använda. Viktigt är också att värdebegreppen inte är överlappande (Stockholms stad, 2003 a, sid. 8).

Värdebegreppen (sociotopvärdena) kan kortfattat delas in i några huvudrubriker; *fysisk aktivitet, social aktivitet, vatten, skönhet, natur och lek* (Stockholm stad, 2003 a, sid 8).

I kartan anges en bokstavsförkortning för att visa vilket värde som platsen har. Alla värdebegrepp (sociotopvärden) har i Stockholms sociotopkarta inte getts en bokstavsförkortning, enbart de med bokstavsförkortning syns på själva kartbilden, övriga värden anges per friyta i en tabell på kartbladet.

Värdebegrepp (sociotopvärden):

	Backåkning	Åka pulka eller skidor i backe
Ba	Bad	Badupplevelser och vattenlek
Bl	Blomprakt	Rik blomning och trädgårdsodling
Bo	Bollspel	Bollspel och bollek
	Båtliv	Aktivt båt- och kajliv
	Djurhållning	Aktivt lantbruk, 4H och djur i parklek
E	Evenemang	Plats för teater- musik- och motions- evenemang eller festivaler
F	Folkliv	Viktig mötesplats, ofta många människor och myllrande folkliv
	Golf	Långgolf, kompaktgolf, bangolf och discgolf
G	Grön oas	Rum med grönskande golv och väggar
K	Kulturmiljö	Plats med kulturhistoriska värden
	Landform	Grönska eller natur av betydelse för landskapsbilden
Lp	Lekplatslek	Barns lek på lekplats
	Löpträning	Iordningställt och belyst motionsspår
L	Naturlek	Barns möjlighet till lek i natur
	Odling	Odla i koloniträdgårdar eller odlingslotter
	Parklek	Bemannad lekplats
P	Picknick	Samvaro i mindre sällskap, ofta i samband med solbad
	Promenader	Flanerande, hundrastning, jogging, motionscykling, inlines
	Ridning	Rida och att titta på hästar
R	Ro	Avkoppling och upplevelsen av avskildhet och tystnad
	Skate	Skateåkning i ramp eller på mark
	Skidor	Åka skidor på längden
S	Skogskänsla	Upplevelsen av stor tyst skog
	Skridsko	Åka skridskor
	Sitta i solen	En plats att sitta i solen
	Torghandel	Livlig torghandel
	Uteservering	Café eller kiosk med uteservering
U	Utsikt	Överblick över landskapet samt känslan av rymd
	Vattenkontakt	Kontakt med större vattenyta.
N	Vild natur	Upplevelsen av naturens vildhet och artrikedom

(Stockholms stad, 2003 a, sid, 8)

Kartan

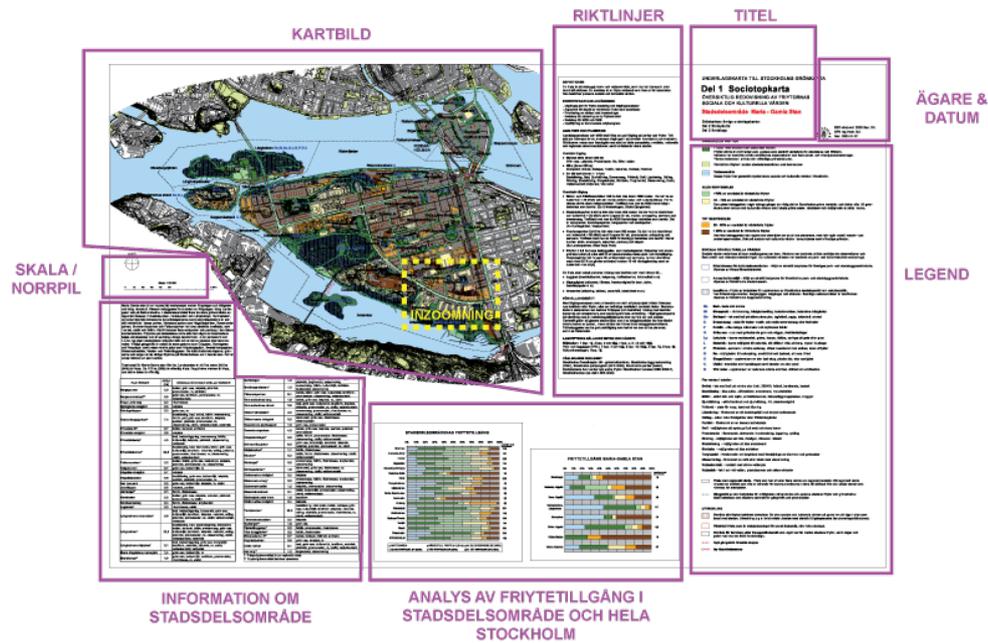


Illustration 1: Kartblad med markeringar gjorda av mig för att visa innehållet på Stockholms sociotopkartor. (Kartblad taget från Stockholms stad, [online], tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/Global/Fristående%20webbplatser/Stadsbyggnadskontoret/Sociotopkartor/Sdn-12%20Maria-Gamla%20ostan.pdf>, [2013-05-09], tillstånd från Stadsbyggnadskontoret i Stockholm 2013-05-09)



Illustration 2: Inzoomad del av kartbilden ovan, här syns värdebegreppen (sociotopvärden), skrafferade friytor med utvecklingspotential, friytornas namn samt prickade stråk och olika bebyggelsetäthet.

Innehåll på kartblad

På kartan som syns i illustration 1 finns skala/norripil, titel, datum, legend och ägare av kartan. Där finns även en kortfattad beskrivning av viktiga riktlinjer med en text om planering och plandokument, en förklaring av de olika värdebegrepp (sociotopvärden) som används och en sammanställning av de namngivna friytorna i tabellform. På kartbladet syns också två analyser i diagram. Diagrammen visar andelen friytor, en i stadsdelsområdet som kartan avbildar och en där man kan jämföra andelen friyta i alla Stockholms stadsdelsområden.

Legendbeskrivning (se illustration 1 för referens)

Legenden i högre hörnet innehåller rubrikerna *värdefulla friytor*, *gles bebyggelse*, *tät bebyggelse*, *sociala och kulturella värden* (sociotopvärden) och *utveckling*.

Värdefulla friytor beskriver den offentliga grönstrukturen, friytor i andra stadsdelsområden och vattenområden. *Gles bebyggelse* beskriver när 50-100% av området består av friytor. *Tät bebyggelse* beskriver när 0-50% av området består av friytor. *Sociala och kulturella värden* beskriver de 31 begreppsvärden/sociotopvärden som används samt riksintressen. *Utveckling* beskriver hur friyta och stråk kan utvecklas samt barriärer och eventuell detaljplanläggning av friyta för annat ändamål.

Sociotopkartans roll i stadsplaneringen

Enligt Katarina Borg på Stockholms stadsbyggnadskontor används sociotopkartan dels i en tidig bedömning av lämplighet hos planprojekt, dels som en del i planeringsprocessen med analyser av park- och naturtillgång (Borg, Katarina, mailkontakt, 2013-05-07). Utifrån sociotopkartan görs GIS-analyser av tillgången på olika sociotopvärden (Stockholm stad, 2002, sid. 4). Sociotopkartan är på så vis en grund till kartläggning av behovet av nya parksatsningar då den visar vilka kvaliteter som saknas i en stadsdel (Borg, Katarina, mailkontakt, 2013-05-07). Enligt sociotophandboken beskrivs även hur planförslag/projekt bör arbetas fram med stöd i sociotopkartorna för att kunna göra en tillgångsanalys och sedan ska planförslaget/projektet bedömas enligt riktlinjer för att se vad som försvinner och vad som tillkommer (Stockholms stad, 2003 a, sid. 18)

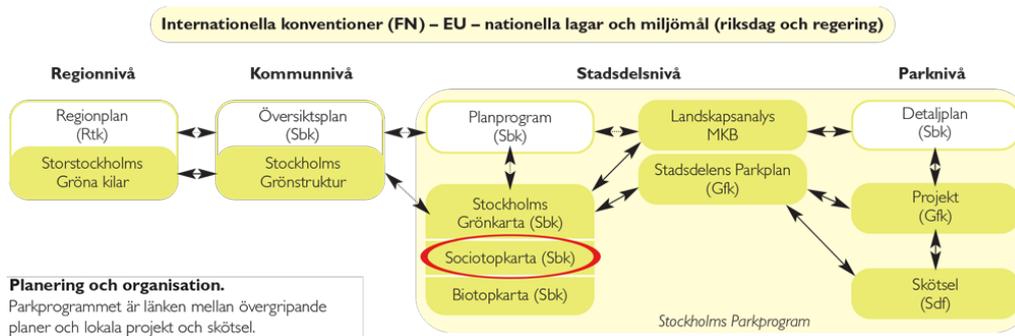


Illustration 3: Beskrivning av styrande plandokument från Stockholms parkprogram. Sociotopkartan är markerad med rött av mig. (från Stockholms parkprogram, illustration av Alexander Ståhle sid. 16, [online], tillgänglig via: http://www.stockholm.se/Global/Centrala%20stöd-%20och%20styrdokument/Infrastruktur/parkprogram_allt.pdf , [2013-05-09], tillstånd från Alexander Ståhle, 2013-05-08)

Användning & tillgänglighet

Enligt Sasaki finns det en osäkerhet kring hur många av planerarna som använder sig av sociotopkartorna i Stockholm, men däremot ska alla planerare som arbetar med stadsutveckling i Stockholm känna till dem (Sasaki, 2009, sid. 72). Sociotopkartorna som togs fram under början av 2000-talet finns tillgängliga på Stockholms stads hemsida i pdf-format och används fortfarande i viss utsträckning och är tillgängliga för allmänheten (Borg, Katarina, mailkontakt, 2013-05-07). Enligt sociotophandboken används dessa sociotopkartor även av privata aktörer som en grund för analyser, utvecklingsarbete och argumentation (Stockholm stad, 2003 b, sid. 21-25). Den uppdaterade versionen av kartan som gjordes under 2009 är däremot endast tillgänglig för de som arbetar på stadsbyggnadskontoret (Sasaki, 2009, sid. 73).

Uppdatering av sociotopkartan

Enligt metodbeskrivningen i Sociotophandboken är steg 6 att uppdatera kartan, då informationen på en sociotopkarta endast är relevant om den är aktuell (Stockholm stad, 2003 a, sid. 10). Som tidsram för uppdatering nämns 10 år (Stockholm stad, 2003 a, sid. 35). Enligt Katarina Borg uppdaterades sociotopkartan för alla stadsdelsområden i Stockholm 2009. Den förändrades då i form och förenklades genom att endast visa sociotoperna, deras värden och andelen grön mark i bebyggelsen (bebyggelsens täthet). Den uppdaterade kartan finns endast i digital form

(som en GIS-databas) och är inte uppdelad i stadsdelsområden, utan visar hela staden. Den uppdaterade kartan är endast tillgänglig för de på stadsbyggnadskontoret i Stockholm, men en önskan om bättre tillgänglighet finns och utreds. En projektanställd var ansvarig för digitaliseringen av den uppdaterade kartan 2009 och flera förvaltningar bidrog i arbetet med uppdateringen. Dels gjordes en geografisk uppdatering av de ytor som förändrats (försvunnit och tillkommit) och dels gjordes en bedömning av de kvaliteter (sociotopvärden) som tillkommit eller försvunnit. Värderingen gjordes i form av en expertvärdering. I den uppdaterade sociotopkartan har ingen ny brukarvärdering, det vill säga dialog med stockholmarna, genomförts (Borg, Katarina, mailkontakt, 2013-05-07).

Eventuella beskrivna begränsningar eller risker med sociotopkartan

En risk med sociotopkartor som nämns i rapporten *Sociotopkarta för parker och andra friytor i Stockholms innerstad – om metoden, dialogen och resultatet* är att de kan komma att betraktas som sanna istället för som ett diskussionsunderlag. En reflektion över syftet med användningen och vilka det gagnar eller drabbar krävs av den som ska använda sociotopkartorna i stadsbyggnadsplanering enligt rapporten (Stockholm stad, 2002, sid. 35). En annan svaghet i Stockholms sociotopkartor är att de inte lever upp till de ställda mål som finns i sociotophandboken då brukarmedverkan i kartan inte har utvecklats som planerat och att den uppdaterade versionen av sociotopkartan har tappat kontakten med brukarna (Sasaki, 2009, sid. 58).

Sociotopkartering i Göteborgs stad

Begrepp

Friytetillgång, sociotop, sociotopvärde, sociotopsnurra samt Natur, kultur och sociotop

Friytetillgång: Benämns som bebyggelseätheten på privatägd mark (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24). Det vill säga hur tät bebyggelsen är på den mark som kommunen inte äger och förvaltar.

Sociotop: Förklaras som en ”plats för mänsklig aktivitet” (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Sociotopvärde: ”Ord som förklarar vad människor gör i stadens parker och naturområden. Park- och naturförvaltningen använder 20 sociotopvärden för att förklara detta.” (Göteborgs stad, 2013 a, sid. 67) Sociotopvärdena etablerades under arbetet med Göteborgs första sociotopkarta. Målet med värdena är att täcka hela skalan av hur göteborgaren använder sina offentliga platser (Petersson, Johanna, mailkontakt, 2013-03-25).

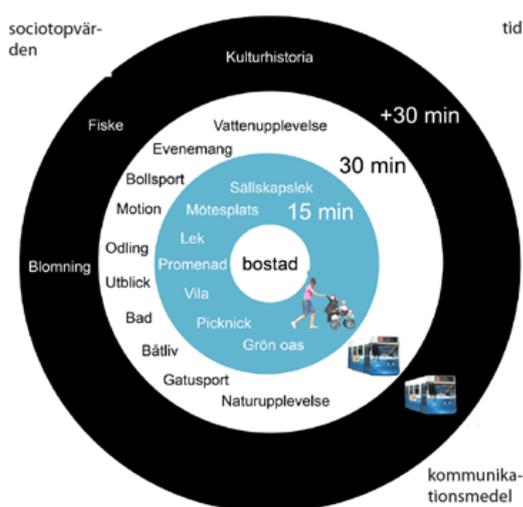


Illustration 4: Sociotopsnurra. (Illustration, Göteborg, tillstånd av Park- och naturförvaltningen 2013-05-14)

Sociotopsnurra:

”Sociotopsnurran är ett sätt att fördjupa användningen av sociotopvärdena från sociotopkartan.

Sociotopsnurran skapar en riktlinje för maxavstånd till olika sociotopvärden från en bostad.” (Göteborgs stad, 2013 b, sid. 41)

Axlarna som sociotopsnurran består av visar hur lång tid det bör ta att nå olika sociotopvärden. Den visar också vilket kommunikationsmedel som är

rimligt att använda för att nå de 20 olika sociotopvärden som definierats genom brukarundersökningar (Göteborgs stad, 2013 b, sid. 41).

Natur, kultur och sociotop: Mellan 2005-2008 tog Göteborgs stad fram ett stort kunskapsunderlag inom områdena natur-, kultur- och rekreativvärden. En del av detta kunskapsunderlag är sociotopkartan. Arbetet samlades i en GIS-baserad databas med namnet *Natur, kultur och sociotop*. Underlaget uppdateras genom nya inventeringar och finns tillgängligt för alla kommunala förvaltningar i Göteborgs stad (Göteborgs stad, 2013 b, sid. 41).

Övergripande målsättning och syfte

Johanna Petersson berättar att arbetet med Göteborgs sociotopkarta började under 2003 med Stockholms sociotopkarta som förebild. 2005 var den första stadsdelsvisa sociotopkartan klar. Målsättningen med sociotopkartan är att få ett planerings- och kunskapsunderlag. Syftet är att lyfta fram frågor som tidigare upplevts svåra att argumentera för. Petersson understryker också att Göteborgs sociotopkarta enbart skall ses som en nulägesbeskrivning. Analyser som leder till förändring av nuläget kan dock göras utifrån sociotopkartan, utvecklingsmöjligheter tas upp i form av en parkplan (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Metodbeskrivning



Illustration 5: Platsinventering. (Foto: Emelie Ask, Kärva, 2013-04-23)

Enligt Johanna Petersson görs sociotopkartan av personal på park- och naturförvaltningen i Göteborg. Kartorna är idag uppdelade efter de stadsdelsgränser som fanns i Göteborg 2003, med en karta per stadsdel (totalt 24 kartor, större stadsdelar har delats upp i två kartor). Två stadsdelar har ännu inte karterats och planen är att sociotopkartan över hela

Göteborg ska färdigställas under sommaren 2013 (Petersson, Johanna, mailkontakt, 2013-03-25). Platsbesök för inventering till sociotopkartan

görs oftast under vår, sommar eller tidig höst, men det har även förekommit platsbesök vintertid (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Sociotopkartering i Göteborg görs genom följande steg:

1. Platsinventering görs av en landskapsarkitekt (eller landskapsarkitektpraktikant). Vid en platsinventering åker personen ut till stadsdelen som ska karteras med flera observationsprotokoll. Platserna avgränsas utefter användning och naturliga förutsättningar, de namnges och ett observationsprotokoll upprättas för varje plats. Dessa namngivna platser omnämns sociotoper. Det blir minst ett besök på varje sociotop. I observationsprotokollet värderar landskapsarkitekten sociotopen utifrån de 20 sociotopvärden som används i Göteborg och även annan information (väder, typ av plats, landskapselement osv) skrivs ner i protokollet för att agera som minnesanteckningar för senare tillfälle (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24, samt platsbesök 2013-04-23).



Illustration 6: Informationsinsamling för att lära känna stadsdelen. (Foto: Emelie Ask, 2013-04-23)

2. Brukarundersökningar genomförs i stadsdelen. Kontakter tas bland annat med stadsdelsförvaltningen för få hjälp att ordna olika möten. Brukarundersökningarna har varierat från stadsdel till stadsdel, men i regel brukar man försöka få in material från spridda åldersgrupper och brukare, för ett brett underlag. Exempel på olika brukarundersökningar är intervjuer, enkäter, diskussionsvandringar och fokusgrupper. Undersökningarna brukar behandla de boendes favoritplatser med en

grundkarta som stöd, och de olika sociotopvärdena diskuteras. Exempel på brukare som kontaktas vid en brukarundersökning är föreningslivet, förskole- och skolbarn, pensionärsföreningar och enskilda boende. Områdesbundna diskussionsvandringar har varit särskilt lyckade och gett mycket bra information om sociotopers användning (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24, samt platsbesök 2013-04-23).

3. Ett första utkast till karta sammanställs i GIS-programmet MapInfo (eller på en papperskarta), där man utefter en grundkarta markerar de olika sociotoperna, samt beskriver dem utifrån de sociotopvärden de fått. Utkastet till sociotopkartan diskuteras med de som arbetar med stadsbyggnadsfrågor på stadsdelsförvaltningen i den stadsdel som karteras och även med parkförvaltare och biologer på Park- och naturförvaltningen (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

4. En eventuell revidering av sociotopkartan görs efter diskussionerna och den färdigställs sedan i MapInfo. Kartan läggs sedan upp på det kommunala intranätet som ett lager i en GIS-karta och blir åtkomlig för de som arbetar med stadsbyggnad i Göteborg (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24). Även allmänheten kan få åtkomst till kartan som pdf-fil via Göteborgs stads hemsida (Göteborgs stad [online], 2013-04-18).

Värdebegrepp som används

Göteborg använder sig av 20 sociotopvärden. De flesta sociotopvärdena togs fram under arbetet med den första sociotopkartan och har kompletterats i efterhand med värden som återkommit i brukarundersökningar och som använts ofta för att beskriva utemiljön (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Sociotopvärden som används i Göteborgs sociotopkartor:

Ba	Bad	bada, simma, sola
Bl	Blomning	rabatter, vilda blommor, blommande träd och buskar
Bo	Bollspel	tennis, fotboll
Bå	Båtliv	båtliv, hamnaktivitet
E	Evenemang	demonstration, marknad, föreställning
F	Fiske	fiska, meta
Go	Grön oas	lummigt, kontrast till omgivningen, omslutande rumslighet
Gs	Gatusport	aktiviteter på hård yta tex: skateboard, street basket
K	Kulturhistoria	nostalgi, historia
L	Lek	lek, pulka, kojbygge
Mo	Motion	motion, tex jogga, stavgång
Mp	Mötesplats	folkliiv, umgås, titta på människor
N	Naturupplevelse	skogskänsla, djurmöte
O	Odling	odla, pyssla med grönt
Pi	Picknick	picknick, grilla, utflykt med fika
Pr	Promenad	promenera, vandra, strosa
S	Sällskapslek	boule, kubb, brännboll
U	Utblick	utsikt, öppenhet, luft
Va	Vattenupplevelse	vattenljud, vattenrörelse
Vi	Vila	lugn och ro, avkoppling, hämta kraft

(Petersson, Johanna, mailkontakt, 2013-03-25)

Kartan

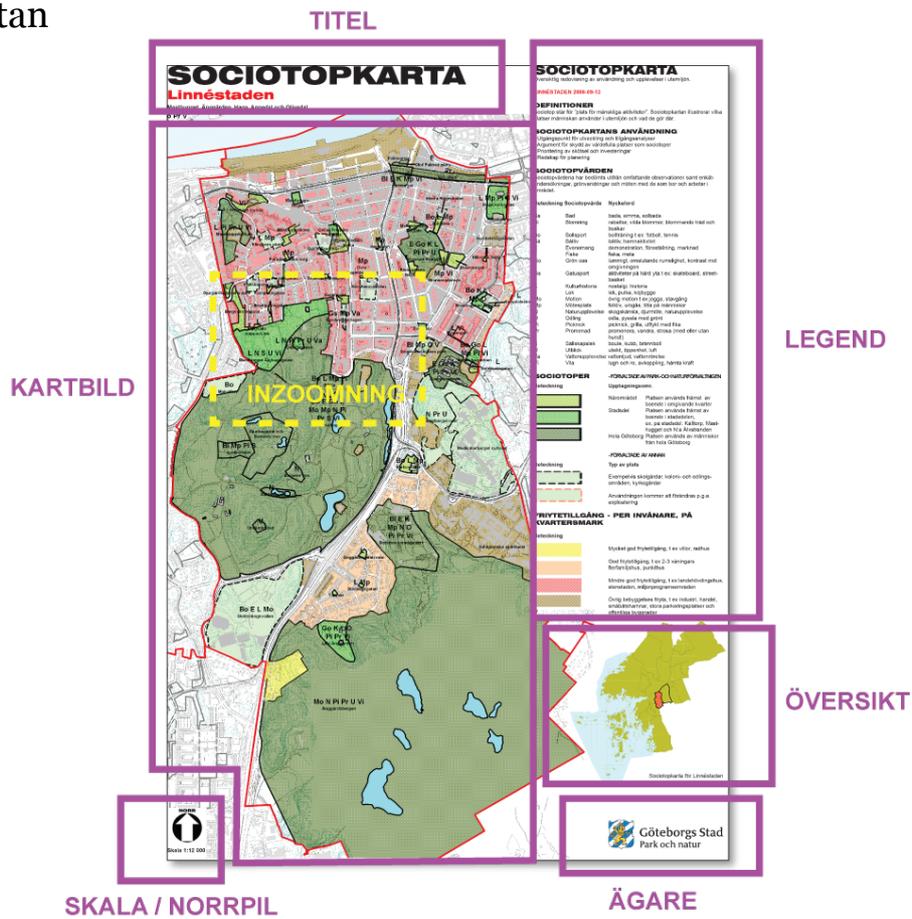


Illustration 7: Kartblad med markeringar gjorda av mig för att visa innehållet på Göteborgs sociotopkartor. (Kartblad taget från Göteborgs stads hemsida, [online], tillgänglig via: [http://www5.goteborg.se/prod/parkochnatur/dalis2.nsf/vyFilArkiv/linné_a3.pdf/\\$file/linné_a3.pdf](http://www5.goteborg.se/prod/parkochnatur/dalis2.nsf/vyFilArkiv/linné_a3.pdf/$file/linné_a3.pdf), [2013-05-09], tillstånd från Park- & naturförvaltningen i Göteborg, 2013-05-14)

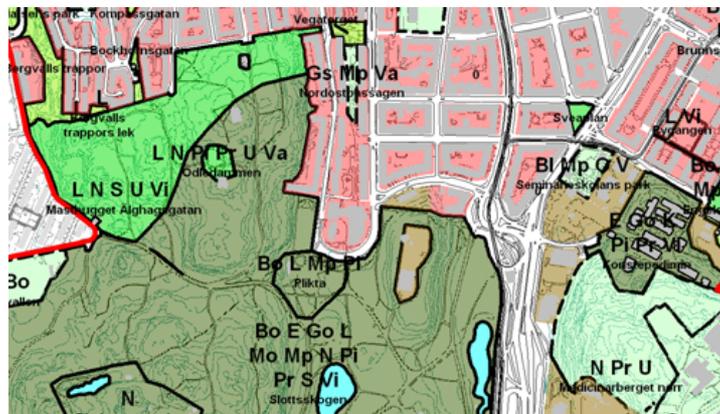


Illustration 8: Inzoomad del av kartbladet ovan. Här syns namngivna sociotoper med olika gröna nyanser, sociotopvärden i sociotoperna och frihetstillgång på privat mark (de grå strukturerna är hus. Det röda i mitten innebär att frihetstillgången är mindre god).

Innehåll på kartblad

Som synes på illustration 7 finns det på sociotopkartan skala/norripil, titel, översikt kartbild, legend och ägare. Sociotopkartan är daterad. En översiktskarta visar var i Göteborg det karterade området ligger.

Legendbeskrivning (se illustration 7 för referens)

Legenden i högra hörnet har rubrikerna *definitioner*, *sociotopkartans användning*, *sociotopvärden*, *sociotoper* samt *friytetillgång – per invånare, på kvartersmark*.

Definitioner förklarar ordet sociotop. *Sociotopkartans användning* beskriver fyra punkter av användningsområden för kartan. *Sociotopvärden* beskriver de 20 definierade sociotopvärdena. Rubriken *sociotoper* delar in sociotoperna i två grupper, de som förvaltas av park- och naturförvaltningen och de som förvaltas av annan part. De sociotoper som förvaltas av park- och naturförvaltningen delas i sin tur upp i tre typer av upptagningsområden: närområdet, stadsdelsområdet eller hela Göteborg. *Friytetillgången – per invånare, på kvartersmark* delas upp i fyra grova kategorier: mycket god friytetillgång (villor, radhus), god friytetillgång (flerfamiljshus, punkthus), mindre god friytetillgång (landshövdingehus, stenstaden, miljonprogramsområden) samt övrig bebyggelse (industri, handel, parkeringsplatser mm).

Sociotopkartans roll i stadsplaneringen

Sociotopkartan är en del av *Natur, kultur och sociotop* och finns som en GIS-databas åtkomlig för anställda inom de kommunala förvaltningarna (Göteborgs stad, 2013 b, sid 41). Utifrån olika typer av analyser med grund i sociotopkartan, samt annat underlag, görs parkplaner för olika stadsdelar. Parkplanen hanterar möjligheter och prioriteringar för att mynna ut i en utvecklingsplan i kartform (Göteborgs stad, 2013 b, sid 26). Illustration 9 visar hur sociotopkartan används som underlag till Göteborgs Grönplan och i förlängningen flera andra styrande plandokument. Johanna Petersson berättar också att sociotopvärdena tas upp som en första beskrivning av platsers användning vid olika diskussioner, bland annat diskussioner mellan förvaltningar. Vid tjänsteutlåtanden som skrivs av landskapsarkitekter används också sociotopkartan för att argumentera för hur exempelvis en detaljplan

påverkar en plats sociotopvärden. En typ av kompensationsåtgärder brukar användas för att se till att värdena återställs eller kan kompenseras på något sätt om de skulle komma att påverkas (Pettersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

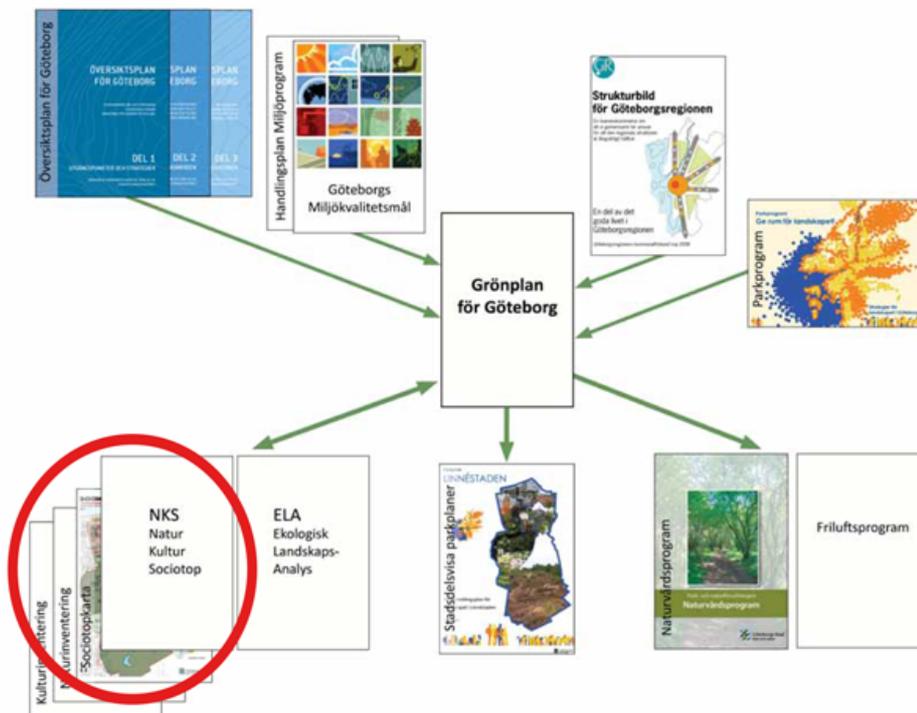


Illustration 9: Beskrivning av styrande plandokument från Göteborgs grönplan. Sociotopkartan är markerad med rött av mig. (illustration från Göteborgs grönplan (remissversion) sid. 21, [online], tillgänglig via:

[http://goteborg.se/wps/wcm/connect/29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685/Grönplan_liten.pdf?](http://goteborg.se/wps/wcm/connect/29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685/Grönplan_liten.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=URL&CACHEID=29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685)
 MOD=AJPERES&CONVERT_TO=URL&CACHEID=29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685,
 [2013-05-10], tillstånd från Park- & naturförvaltningen i Göteborg, 2013-05-14)

Användning & tillgänglighet

Enligt Johanna Pettersson används sociotopkartorna av de som arbetar med stadsbyggnad i Göteborg. Det är en ganska stor spridning på vilka av förvaltningarna som använder kartan enligt en enkätundersökning som genomfördes av Pettersson i oktober 2012. Några som nämns är stadsbyggnadskontoret, fastighetskontoret, miljöförvaltningen, stadsdelsförvaltningarna och park- och naturförvaltningen. Undersökningen visar också att den digitala formen av kartan som är tillgänglig för de som arbetar i Göteborgs stad är den form av kartan som används mest. Sociotopkartan i Göteborg är alltså dels tillgänglig som pdf

via hemsidan, men finns också tillgänglig i GIS-programmet MapInfo som används av alla som arbetar med stadsbyggnad (eller förvaltning) i Göteborgs stad. Ett oväntat användningsområde i Göteborg enligt Petersson är att stadsdelsförvaltare har använt sociotopkartan med syftet att presentera sin stadsdel för utomstående som har dålig lokalkännedom (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Uppdatering av sociotopkartan

I Göteborg är det snart dags att uppdatera metoden sociotopkartering och några av kartorna enligt Petersson. Ett specifikt bäst-före-datum är inte satt på en enskild karta. Om en uppdatering behövs beror enligt Petersson på hur omfattande nybyggnation som skett eller andra förändringar i stadsdelen som exempelvis generationsväxling. Metoden för sociotopkartering som används idag kommer troligen att omarbetas. Ambitionen och målet är att fortsätta med lika omfattande brukarundersökningar som gjorts tidigare, men att kanske förenkla innehållet på kartbilden och ta bort analysen av friytetillgång på privat mark (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Eventuella beskrivna begränsningar eller risker med sociotopkartan

Sociotopkartan anses fungera bäst i detaljfrågor, men sakna en helhetssyn när man ska prioritera för grönområden i större stadsplaneringssammanhang (Göteborgs stad, 2013 b, sid. 41). Johanna Petersson menar att som med allt kunskapsunderlag kan insamlaren ha missat viktig information. Det finns en risk att kartan blir det som råder över situationen och övertolkas. Värden som inte syns på sociotopkartan kan ändå finnas på platsen. Sociotopkartan kan råda över verkligheten och en planerare får aldrig glömma bort att det är en sorts kunskapsunderlag bland flera. Petersson betonar att även en plats utan sociotopvärden kan vara värdefull. Utöver det anser hon också att sociotopkartan som redskap fungerar bäst i just stadsmiljö och att den inte är lika lämplig i landsbygd, jordbrukslandskap och skogsmarker (Petersson, Johanna, muntligen, 2013-04-24).

Jämförande sammanfattning

Begreppsmässigt skiljer sig definitionen av *sociotop* en aning mellan de båda städerna. Av människorna upplevd och värderad livsplats i Stockholm i jämförelse med ”*plats för mänsklig aktivitet*” i Göteborg. *Friyta* används frekvent som begrepp i sociotophandboken och Stockholms sociotopkartor, en *sociotop* beskrivs som en värderad *friyta*. Begreppet *friyta* används inte alls i Göteborg. Där finns enbart en rest av begreppet i form av *friyetillgång* som beskriver bebyggelseätheten på privat mark. Ordet *sociotoper* används i Göteborg för att beskriva den kommunägda marken uppdelad efter naturliga förutsättningar eller aktivitetsavgränsningar. I Göteborg har man även utvecklat *sociotopsnurrar*.

Målsättning och syfte med sociotopkartan beskrivs ganska likartat mellan de båda städerna. Dialog och kunskapsstöd för stadsplanerare som ger en förbättrad översikt av utemiljön. Ett syfte som nämns specifikt i Stockholm är att kunna främja en god park- och naturmarkstillgång samtidigt som man ger möjlighet att förtäta staden. I Göteborg nämns hur kartan gör det lättare att lyfta fram frågor som är svåra att argumentera för.

Metoden skiljer sig åt mellan de två städerna. Stockholm färdigställde sina stadsdelsområdeskartor mellan 1996-2002 och Göteborgs första stadsdelsområdeskarta blev klar 2005 och den sista förväntas vara klar 2013. I båda städerna är det landskapsarkitekter som har haft hand om karteringen, men i Stockholm arbetar de på stadsbyggnadskontoret och i Göteborg på park- och naturförvaltningen. Delarna i metoden är relativt lika med kartering, värdering av expert och brukarundersökningar, men formen för hur dessa går till skiljer sig. I Göteborg har brukarundersökningar gjorts i alla stadsdelsområden som karterats, till skillnad från i Stockholm som i vissa områden gett sociotoperna generaliserade värden utifrån brukarundersökningar i liknande områden. I Stockholm har observationer av expert skett under minst två årstider, medan det i Göteborg varit en observation av expert under främst växtsäsongen. I Göteborg har man valt att se kartan som en nulägesbeskrivning och sociotopkartorna från Göteborg innehåller på så vis inga utvecklingsförslag.

Värdebegreppen som används är betydligt fler i Stockholm med 31 stycken jämfört med 20 i Göteborg. De flesta går att återfinna i Göteborgs

värdebeskrivningar som förenklade versioner av de som används i Stockholm. Exempel på detta är Göteborgs värde *mötesplats* som i Stockholms sociotophandbok har tre motsvarigheter i *folkliiv*, *torghandel*, och *uteservering*. Samt Göteborgsvärdet *lek* som i Stockholm återfinns som *backåkning*, *lekplatslek*, *naturlek* och *parklek*. Värden som tillkommit i Göteborg men saknas i Stockholms sociotopkartor är *fiske* och *sällskapslek*. Till skillnad från Stockholms sociotopkartor skrivs alla förkortningar av sociotopvärden ut på Göteborgs sociotopkartor.

Kartorna skiljer sig åt mellan städerna, en jämförelse har gjorts mellan de kartor som är tillgängliga för allmänheten. Stockholms kartblad innehåller mycket mer information än Göteborgs kartblad. Utvecklingsriktlinjer finns inte alls med i Göteborgs kartor, inte heller diagram eller övriga analyser som finns i Stockholms kartor. En översiktsbild över var i staden kartan är gjord finns enbart i Göteborgs kartor.

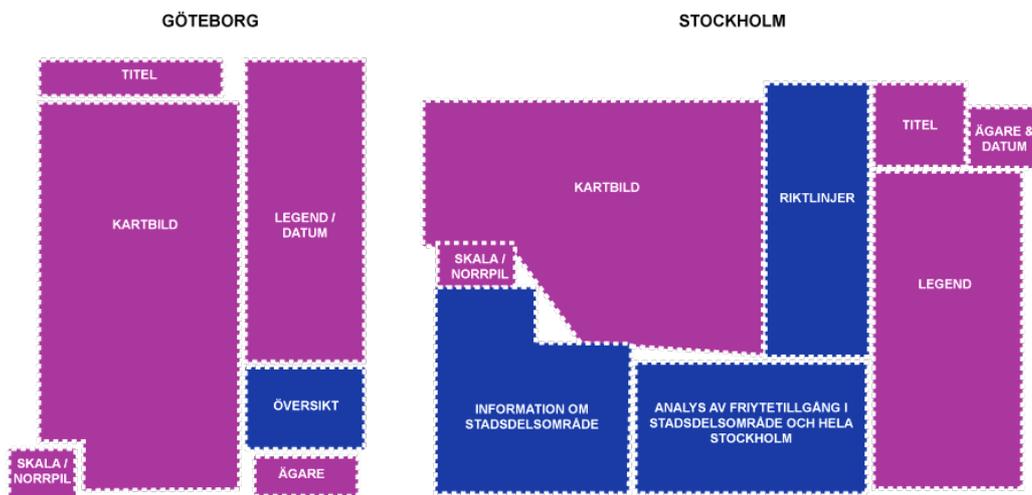


Illustration 10: Illustrationen visar med rosa färgområden vad som finns på både Göteborgs och Stockholms sociotopkartor. Blå färg visar skillnader (Illustration av Emelie Ask, 2013-05-16)

Legenden innehåller fler symboler i Stockholms kartor, som även har sociala värden i form av skraffering och markerade fält runt friytor och inte bara som bokstavsförkortningar i dem. Sociotopvärdena i Göteborg består enbart av bokstavsförkortningar i sociotopfälten. Stockholms kartor har även gångstråk i form av prickade linjer. Göteborgs kartor fokuserar mycket på en uppdelning av markförvaltning; den mark som är ägd och förvaltd av kommunen ges en viss typ av fältfärger och den som förvaltas av annan part markeras ut annorlunda, men ges också sociotopvärden. I Stockholms kartor beskrivs främst den offentliga grönstrukturens friytor,

men även andra friytor ges värden. Dock är det lite oklart vad som är vad. Utveckling saknas helt i Göteborgskartorna. Göteborgskartornas legend är enklare i sin form.

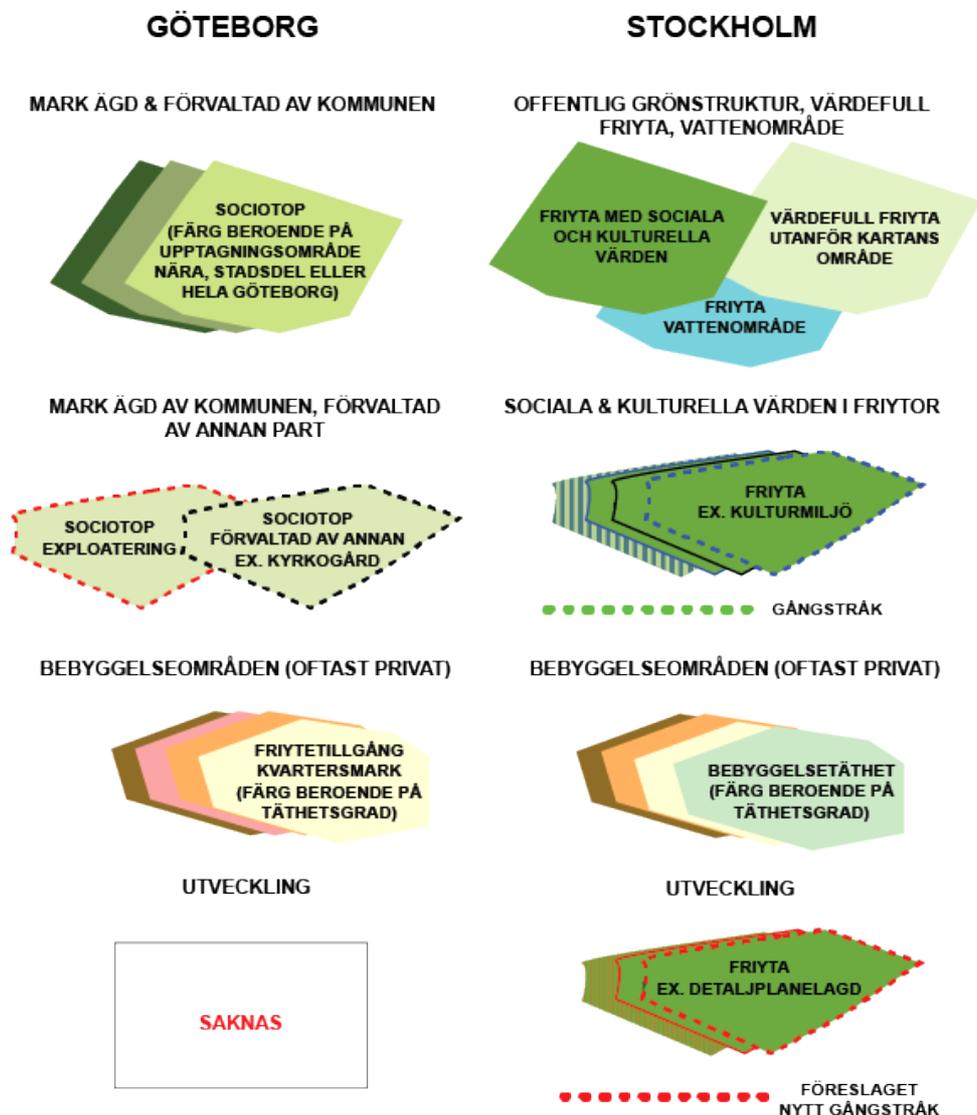


Illustration 11: Illustrationen sammanfattar skillnader och likheter i legendens fältsymboler (och uppbyggnaden av kartans fält) mellan Göteborgs och Stockholms sociotopkartor. Skraffering och markering av friytor används för att visa sociala värden enbart i Stockholms kartor (Illustration Emelie Ask, 2013-05-16)

Sociotopkartans roll inom stadsplanering är ganska likartad i både Stockholm och Göteborg. Kartan är en del av den tidiga planeringsprocessen och används för att göra analyser av tillgången på sociotopvärden i utemiljön. I både Stockholm och Göteborg används sociotopkartan främst inom parkutveckling och som kunskapsunderlag för

olika plandokument. I båda städer beskrivs det som ett diskussionsunderlag som ger en initial bild av en plats.

Användning och tillgänglighet varierar mellan städerna. I Stockholm är den gamla versionen av sociotopkartorna tillgängliga för alla på hemsidan i pdf-form, medan den nya GIS-baserade kartan endast är tillgänglig för stadsbyggnadskontoret. Kunskapen om kartan ska vara god, men hur många som använder den i arbetet är oklart. I Göteborg är tillgängligheten till kartorna för de som arbetar med stadsutveckling god då den finns i ett system som används av flera förvaltningar och från början har byggts upp som en GIS-databas. Den finns också tillgänglig för allmänheten via Göteborgs stads hemsida i pdf-form. Användningen och kunskapen om kartan är enligt en enkätundersökning gjord av Johanna Petersson spridd över många förvaltningar.

Uppdatering av sociotopkartorna har endast gjorts i Stockholm än så länge. Där har uppdateringen medfört en förändring av kartans innehåll och metod. Göteborgs sociotopkarta ska inom kort slutföras och står inför en uppdatering av metoden. Till skillnad mot Stockholm som i uppdateringen av sociotopkartan inte genomförde någon ny brukarundersökning har Göteborg en ambition att fortsätta med brukarundersökningar.

Risker och begränsningar med sociotopkartan tas upp i båda städer. En risk som både Stockholm och Göteborg diskuterar är att sociotopkartan får stå för den ensamma sanningen och att det alltid krävs en reflektion över syftet med kartan av den som gör och använder sociotopkartan. I Göteborg nämns även hur sociotopkartan fungerar sämre i övergripande planering och i glesbebyggda områden. En kritik mot Stockholms karta är att brukardialog inte genomförts i alla stadsdelsområden, samt att det i den uppdaterade kartan inte genomförts någon ny brukardialog alls.

Avslutande diskussion och reflektion

Slutsatser

I uppsatsen undersöks varför metoden sociotopkartering uppstod och vad ordet sociotopkartering egentligen betyder. Betydelsen av ordet *sociotop* besvaras med olika definitioner i Stockholm och Göteborg, men gemensamt är att sociotopkartering i båda fall innebär *en kartläggning av sociala värden i stadens utemiljö*. Ett svar på varför metoden togs fram går att finna både i de stadsbyggnadsideal som förordar en kompakt stad, där konflikter oundvikligen uppstår (Stockholms förtättningskonflikter föranledde sociotopkartan genom grönkartan) samt i den dynamiska, undersökande roll som dagens stadsplanerare befinner sig i enligt både Madanipour (2005, sid. 9) och Taylor (1998, sid 158-160). För att kunna hävda sig och göra val i rollen som stadsplanerare krävs ställningstaganden och underlag att luta sig mot. Sociala värden är flyktiga och svåra att fånga i stadsplanering (det märks inte minst då debattörer med gemensamma ideologiska grunder i strävan efter social hållbarhet kan förorda helt skilda uttryck för fysisk utformning, som Tunström (2005, sid. 62-63) nämner angående Jane Jacobs kritik mot modernismen). Det senaste århundradets samhällsutveckling har fött stadsbyggnadsideal som senare kommit att förkastas, helt eller delvis. Idealen har som i Gehls texter (2010) ansetts gå före sociala värden. Genom att konkretisera de flyktiga sociala värdena på en karta ges de, precis som Sasaki (2009, sid. 19) menar angående *kartans makt*, en tyngd som är svår att vifta bort och blir en typ av underlag för stadsplanering som kan förstås och tas på allvar i stadsutvecklingsdiskussioner.

Hur metoden sociotopkartering tillämpas som redskap inom stadsplanering i Göteborg, i jämförelse med ursprungsmetoden från Stockholm och hur metoden används i det faktiska planarbetet beskrivs utförligt under rubriken *Sociotop och sociotopkarta som begrepp och redskap inom stadsplanering i två städer*. Kortfattat kan summeras att metoden skiljer sig något mellan de två städerna. Göteborg har arbetat med brukarundersökningar i alla stadsdelsområden till skillnad från Stockholm. Stockholm har utfört fler expertvärderingar samt observationer vid olika årtider på samma ytor till skillnad från Göteborg.

Även utformningen av själva sociotopkartorna skiljer sig. Stockholm har i sina sociotopkartor en mycket större andel information och analyser än i Göteborg och i Göteborg har det fokuserats mer på ägande och förvaltning av mark i kartorna. Däremot är syfte, målsättning och faktisk roll inom stadsplaneringen (parkutveckling, analys av sociala värden i utemiljön, samt som underlag till styrande plandokument) ganska likartad i båda städer. Detta trots att huvudansvaret ligger på stadsbyggnadskontoret i Stockholm och park- och naturförvaltningen i Göteborg. Göteborgs sociotopkarta verkar ha fått en något större spridning mellan olika förvaltningar inom kommunen, med lite spridda användningsområden. Detta kan bero på en för kommunen gemensam GIS-databas med god tillgänglighet.

Vilka fördelar och nackdelar som metoden sociotopkartering anses ha är en fråga som återkommer i uppsatsen. En grundläggande nackdel med en karta över sociala värden beskrivs av Westin (2010, sid. 161) som att det är en sönderdelande och förtingligande åtgärd. Det är å andra sidan också det som beskrivs som en fördel av Petersson (muntligen, 2013-04-24) och Sasaki (2009, sid. 19) då det blir lättare att visualisera och argumentera för något när det finns konkretiserat på en karta. En annan aspekt som återkommer är syftet bakom kartan, vad betyder det att definiera och värdera sociala värden? Det är oundvikligen så att tolkningen av vad som är ett socialt värde skiljer sig från person till person. Därför har kartan även getts en dimension av brukarvärdering, såväl som expertvärdering, för en mer nyanserad bild av verkligheten. En vidare nackdel med metoden blir då en brist på brukardialog, så som sociotopkartan har utvecklats i Stockholm. Det faktum att Stockholms uppdaterade sociotopkarta helt saknar denna brukaraspekt förändrar syftet med kartan (även om den är baserad i de brukarvärderingar som gjordes i ursprungskarteringen). Som ett redskap för brukardialog med stockholmarna fungerar den således dåligt. En nackdel i Göteborg är också tiden det tagit att göra sociotopkartan. Att åka ut och kartera alla sociotoper och även att hålla brukarundersökningar av olika slag är ett omfattande arbete och risken är att informationen hinner bli inaktuell. Däremot är det nu snart genomfört i hela staden och en uppdatering av både metod och kartor ska utvecklas. En fördel som beskrivs med sociotopkartan i Göteborg är ändå all den information som samlas in om utemiljön i stadsdelarna. Brukarmöten (som till exempel intervjuer och diskussionsvandringar) har varit en viktig del av den tidigare metoden i Göteborg och en ambition är att fortsätta med dem.

Om en sociotopkartering får olika resultat beroende på vem som gör den, är en fråga som jag efter både platsbesök och det jag läst definitivt svarar ja på. Dels ska en person (företrädesvis en landskapsarkitekt) definiera ett område som en sociotop (respektive friyta i Stockholm). Den ytan avgränsas utifrån olika aspekter som aktiviteter och naturliga avgränsningar. Redan där är det öppet för olika tolkningar av hur utemiljön är uppdelad. Sedan ska denna yta också värderas med ett antal värdebegrepp som i sin tur är baserade i tolkningar. I båda städer har olika typer av brukarvärderingar genomförts och med dem en variation av angreppssätt med hänsyn till hur man ska få in information. Vilka brukare som kontaktats, liksom hur de tillfrågats färgar resultatet av dessa undersökningar.

Landskapsarkitekter har i sin utbildning en grund för analys av utemiljön och kommer tolka verkligheten bland annat utifrån dessa erfarenheter och sin yrkesroll. När det gäller sociala begreppsvärden med vardaglighet som ledord kommer även personliga erfarenheter spela in. Att sociotopkartorna får olika resultat beroende på vem som gör dem ser jag som en spegling av de flyktiga sociala värdena, då det är omöjligt att fånga verkligheten precis som den är. Detta behöver inte vara negativt då någon typ av tolkning och översättning av omvärlden alltid måste göras vid stadsplanering och en stor vikt ligger då hos den som tolkar verkligheten att förklara hur det (i detta fall sociotopkartorna) har gjorts och med vilka medel.

Metoddiskussion

Metoderna jag använt har tillsammans gett en ganska bred bild av ämnet sociotopkartering. Angående den jämförande studien så insåg jag mot slutet av arbetet att det som gick att läsa om Stockholms sociotopkartor i sociotophandboken inte gav en uppdaterad bild av sociotopkartan. Att sociotopkartan hade uppdaterats och förändrats i sin form fann jag som ett sidospår i en masteruppsats av Akiko Sasaki. Det hade kunnat framgå fortare om jag valt att kontakta och göra en intervju med ansvariga i Stockholm från början och inte förlitat mig på den information som fanns i Stockholms sociotophandbok om metoden. Ett platsbesök i Stockholm hade också av tidsmässiga skäl varit svårt att genomföra, men gett en mer nyanserad bild av deras arbete med sociotopkartan idag.

Källkritik

Källorna i den inledande litteraturstudien söktes brett och har varit relevanta för en väldigt grundläggande förståelse av stadsbyggnad idag och orsaken till sociotopkartans uppkomst. Urvalet har gjorts av mig efter en genomläsning av litteratur i ämnet och sedan summerats i rubriker efter hur jag tolkar skeenden. För att försöka skapa god balans har jag valt att blanda mellan olika infallsvinklar och typer av källor. Det har varit svårt att begränsa sig då stadsbyggnadsideal är ett enormt stort ämne i sig. Därför har jag fått utgå från litteratur som främst kan knytas till utemiljön i staden, kartan som redskap och stadsplanerarens roll. Risken finns alltid att jag missat någon aspekt eller lagt för mycket vikt vid en annan.

Källorna är i många fall inte vetenskapliga vid beskrivningen av metoderna i de båda städerna. En risk med kommunala dokument och intervju med inblandad part är att de är något vinklade, men eftersom metoden är dåligt beskriven i andra källor har det varit svårt att sprida referenserna. Jag har försökt väga upp det genom att söka i annan litteratur också, samt specifikt ta upp frågor om det negativa med metoden. Kritik till källor återkommer också från metoddiskussionen då beskrivningen av Stockholms uppdaterade arbete med sociotopkartan är begränsad och skulle behöva fördjupas för en mer relevant bild av deras arbete med sociotopkartan idag.

Vidare studier

Det finns en mängd intressanta sidospår för vidare studier som också skulle berika sociotopkartan som metod. Sociotopkartan är nu, i båda städer, etablerad och ett underlag som används, tas på allvar och är känt, inte bara av landskapsarkitekter. Förvaltningen av detta underlag blir då viktigt för framtida argumentation med grund i sociotopkartan. Hur påverkar sociotopkartan synen på sociala värden inom stadsplanering i jämförelse med städer som inte använder sociotopkartan? Hur väl beskriver sociotopkartan sociala värden och har det någon betydelse vilka sociala värden som används? Hur skulle en utveckling av metoden kunna se ut för en uppdaterad sociotopkarta?

Avslutande reflektion

Sociotopkartan är ett trubbigt redskap då den blir ett mellansteg mellan verkligheten och planeraren (närmare planeraren än brukaren).

Verkligheten kan hinna springa ifrån kartbilden och den kan också tolkas felaktigt eller missas. Däremot så kan planeraren också komma verkligheten närmare genom att undersöka den och avgränsa den. Sociotopkartan kan ge en första inblick för att lära känna och visualisera livet i områden som annars skulle vara anonyma för stadsplaneraren. En tendens som kan ses är att sociotopkartan från början var fylld med information för att sedan ha kommit att förenklas och bli lättare att läsa. En kommande utmaning i Göteborgs arbete med sociotopkartan är att utveckla kartan och inte förändra metoden så att syftet med kartan förändras. I så fall krävs en omformulering av syftet så att inga missförstånd uppstår kring vad sociotopkartan faktiskt visar. Utan tvekan är det så att sociotopkartan i Stockholm och Göteborg faktiskt kommit att bli ett redskap som används och diskuteras inom stadsplanering.

Referenser

Muntliga källor

Borg, Katarina, översiktsplanerare/landskapsarkitekt Stockholms stad stadsbyggnadskontoret, planavdelningen, e-postkommunikation, 2013-05-07.

Petersson, Johanna, landskapsarkitekt, Göteborgs stad, Park- och naturförvaltningen, stadsutvecklingsenheten, e-postkommunikation, 2013-03-25.

Petersson, Johanna, landskapsarkitekt, Göteborgs stad, Park- och naturförvaltningen, stadsutvecklingsenheten, intervjumöte, 2013-04-24.

Tryckta källor

Arnberg, Wolter & Rystedt, Bengt (2008) Kartografi. I: *Geografisk informationsbehandling – Teori, metoder och tillämpningar*. Fjärde omarbetade upplagan. Red. Lars Harrie. Stockholm: Forskningsrådet Formas, sid. 258-282.

Gehl, Jan (2010) *Life between buildings*. Sjätte upplagan. Andra utgåvan. Köpenhamn: Arkitektens Forlag.

Jacobs, Jane (1961/2004) Parkens funktioner. *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. (sidorna 113-136). Göteborg: Daidalos. [Originalets titel: The uses of neighborhood parks, The Death and Life of Great American cities].

Lundgren Alm, Elisabet (2001) *Stadslandskapets obrukade resurs. Om grönstrukturens potential och synliggörande i en hållbar stadsutveckling*. Diss. Chalmers tekniska högskola. Göteborg: Tema Byggd miljö och hållbar utveckling, Arkitektursektionen.

Madanipour, Ali (2005) Public spaces of European cities. *Nordisk arkitekturforskning*. Vol. 18, Årg 2005:1, sid. 7-16.

Pehrsson, Per-Jan (1990) Stadsparkerna i Malmö – levande kulturminnen. *Kulturmiljövärd.* Årg 1990:5-6, sid. 33-41.

Taylor, Nigel (1998) *Urban Planning Theory since 1945.* London, California, New Dehli: SAGE publications Ltd.

Tunström, Moa (2005) Staden som scen, bostad och paradox. I: *Bor vi i samma stad?* Red. Ola Broms Wessel, Moa Tunström och Karin Bradley. Stockholm: Pocky, sid. 57-68.

Stähle, Alexander (2006) Sociotope mapping – exploring public open space and its multiple use values in urban landscape planning practice. *Nordisk arkitekturforskning.* Vol. 19, Årg. 2006:4, sid. 59-71.

Westin, Sara (2010) *Planerat, alltför planerat. En perspektivistisk studie i stadsplaneringens paradoxer.* Diss. Uppsala universitet. Västerås: Edita Västra Aros.

Elektroniska källor

Boverket (2004) *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi.* Karlskrona: Boverket [online] tillgänglig via: http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2004/hallbara_stader_och_tatorter_i_sverige.pdf , [2013-04-29].

Campbell, Scott (1996) Green Cities, Growing Cities, Just Cities?: Urban Planning and the contradictions of Sustainable Development. *Journal of the American Planning Association.* Vol. 62, Årg. 1996:3, sid. 296-312. [online] tillgänglig via: <http://dx.doi.org/10.1080/01944369608975696>, [2013-04-11].

Göteborgs stad, hemsida (www.goteborg.se), via Bygga&bo> Kommunens planarbete> Verktyg för stadsplanering> Övergripande stadsbyggnad> Sociotopkartor [online] tillgänglig via: http://goteborg.se/wps/portal/invanare/bygga-o-bo/kommunens-planarbete/verktyg-for-stadsplanering-2/overgripande-stadsbyggnad/sociotopkartor/!ut/p/b1/jY_LCsIwEEW_xR_oTDppnSyjOGfoQxRsNhJFSqBpN6K_b_oA_obs7cM7igoWBSSopiOEMdnZPP7qHX2Y3fdimlo5UPE-ExjZXGZbHusua2rSs4lUYVmGf6oJuDSKbPMFSF6eD6olQo389fpnGX3o

F19D9LqFCCOWzDESizSh9RJDUyzhDsFOGY968wY-DQG2/dl4/d5/L2dBISEvZoFBIS9nQSEh/, [2013-04-18].

Göteborgs stad, Park- och naturförvaltningen (2013 a) *Göteborgs Grönplan (remiss)*. Göteborg: Park- och naturnämnden. Serien "Göteborgs Grönplan (remiss)". [online] tillgänglig via:
http://goteborg.se/wps/wcm/connect/29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685/Grönplan_liten.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=URL&CACHEID=29340fe7-850f-4efd-a77b-7ab1e08c5685, [2013-04-19].

Göteborgs stad, Park- och naturförvaltningen (2013 b) *Bilaga 1 Gröna stadsbyggnadskvaliteter (remiss)*. Göteborg: Park- och naturnämnden. Serien "Göteborgs Grönplan (remiss)". [online] tillgänglig via:
http://goteborg.se/wps/wcm/connect/2530dd0a-7af3-4343-a574-c68b2991f5ed/Bilaga_Bakgrund_bilaga2.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=URL&CACHEID=2530dd0a-7af3-4343-a574-c68b2991f5ed, [2013-04-19].

Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret (2009) *Svensk sammanfattning - Förslag till översiktsplan för Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad. Serien "Översiktsplan för Göteborg antagen av kommunfullmäktige 2009". [online] tillgänglig via:
<http://goteborg.se/wps/wcm/connect/ad2f96e6-6582-4cbd-8ade-92cabfff7f2c/Sammanfattning.pdf?MOD=AJPERES>, [2013-04-29].

Hofstad, Hege (2012) Compact city development: High ideals and emerging practices. *European Journal of Spatial Development*. Årg. 2012, nummer 49, [online] tillgänglig via:
http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed_articles/refereed49.pdf, [2013-04-15].

Länsstyrelsen i Skåne län (2009) *I blandstaden*. Löpnr 2008:60, publicerad 2009. Del av projektet "En god bebyggd miljö – den blandade staden" på länsstyrelsen i Skåne 2007-2008. 63 sid. [online] tillgänglig via:
http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/sv/publikationer/2008/iblandstaden_web.pdf, [2013-05-08].

Sasaki, Akiko (2009) *Public participation through Mapping: Green Map System and Sociotope mapping – Case Study: Green Map Bagarmossen*,

Stockholm. Kungliga Tekniska högskolan, KTH. Avdelningen för urbana och regionala studier. (Examensarbete SoM). [online] tillgänglig via: <http://kth.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:353632>, [2013-05-01].

Stockholms stad, hemsida (www.stockholm.se), via Trafik & Stadsplanering> Stadsutveckling> Stadsplanering> Sociotopkartor [online] tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/TrafikStadsplanering/Stadsutveckling/Stadsplanering/Sociotopkarta/>, [2013-05-14].

Stockholm stad, Stadsbyggnadskontoret (2003 a) *Sociotophandboken, del 1*. Stockholm: Stockholm stad. Sociotophandboken. [online] tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/Global/Stads%b6vergripande%20%a4mnen/Trafik%20%26%20Stadsmilj%c3%b6/Stadsplanering/SociotopA.pdf>, [2013-04-12].

Stockholm stad, Stadsbyggnadskontoret (2003 b) *Sociotophandboken, del 2*. Stockholm: Stockholm stad. Sociotophandboken. [online] tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/Global/Stads%b6vergripande%20%a4mnen/Trafik%20%26%20Stadsmilj%c3%b6/Stadsplanering/SociotopB.pdf>, [2013-04-12].

Stockholm stad, Stadsbyggnadskontoret (2002) *Sociotopkarta för parker och andra friytor i Stockholms innestad, del 1*. Stockholm: Stockholm stad. Metod för sociotopkarta. [online] tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/Global/Stads%b6vergripande%20%a4mnen/Trafik%20%26%20Stadsmilj%c3%b6/Stadsplanering/Sociotop1.pdf>, [2013-04-12].

Stockholm stad, Stadsbyggnadsnämnden (2010) *Promenadstaden – översiktsplan för Stockholm*. Stockholm: Stockholm stad. Serien "Översiktsplan antagen av kommunfullmäktige 2010". [online] tillgänglig via: http://www.stockholm.se/PageFiles/183289/52638_Slutrapport_lowNY.pdf, [2013-04-29].

Bilagor

Intervjufrågor ställda till Johanna Petersson 24/4-2013
Intervjun gjordes av Emelie Ask

INTERVJUFRÅGOR:

Är det okej att jag refererar till dig i uppsatsen med för- och efternamn?

Vad är din bakgrund och vad har du för ansvarsområde inom Park- och naturförvaltningen?

Upplever du att det blivit viktigare att arbeta med sociala värden inom kommunal planering?

Hur definieras begreppet sociotop?

Hur länge har Göteborgs stad arbetat med sociotopkartering?

Hur skulle du säga att arbetet med sociotopkartering skiljer sig mellan Göteborg och Stockholm? Har du någon uppfattning om det?

Finns det som du ser det fördelar, eller nackdelar, med det?

Om du skulle punkta upp arbetet, vad innefattar en sociotopkartering i Göteborg?

Vad har ni för mallar, observationsprotokoll osv. Är de samma i alla karteringar?

Vilka är inblandade i producerandet av sociotopkartorna?

När under året samlas fältunderlaget till en sociotopkartering in?

Tror du en sociotopkartering får olika resultat beroende på vem som gör den?

Hur länge är en sociotopkarta giltig, uppdateras de?

Vilka är det tänkt ska använda sociotopkartorna?

Hur används sociotopkartorna i planarbetet?

Vilka fördelar ser du med att använda sociotopkartor i planarbetet?

Vilka nackdelar ser du med att använda sociotopkartor i planarbetet?

Ingår sociotopkartering i något "större" sammanhang? Jag har exempelvis sett att Göteborgs stadsbyggnadskontor börjat arbeta med något de kallar "social konsekvensanalys". Hur arbetar kommunen över de olika förvaltningarna med sociala frågor?

Vad har du för tankar kring sociotopkartering som metod?

Hur definierar ni begreppet friyta?

Hur definierar ni begreppet friytetillgång?

Har du något mer du skulle vilja tillägga?